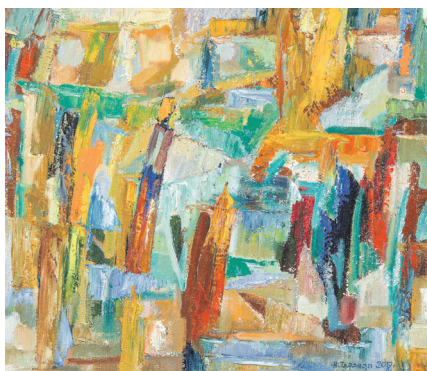

3 найлепшымі
пажаданнямі
ад аўтараў
стар. 4

Невычэрпнасць
крыніцы
натхнення
стар. 12

Мяжа паміж
выдуманым
і рэальным
стар. 13

Мелодыі народнага

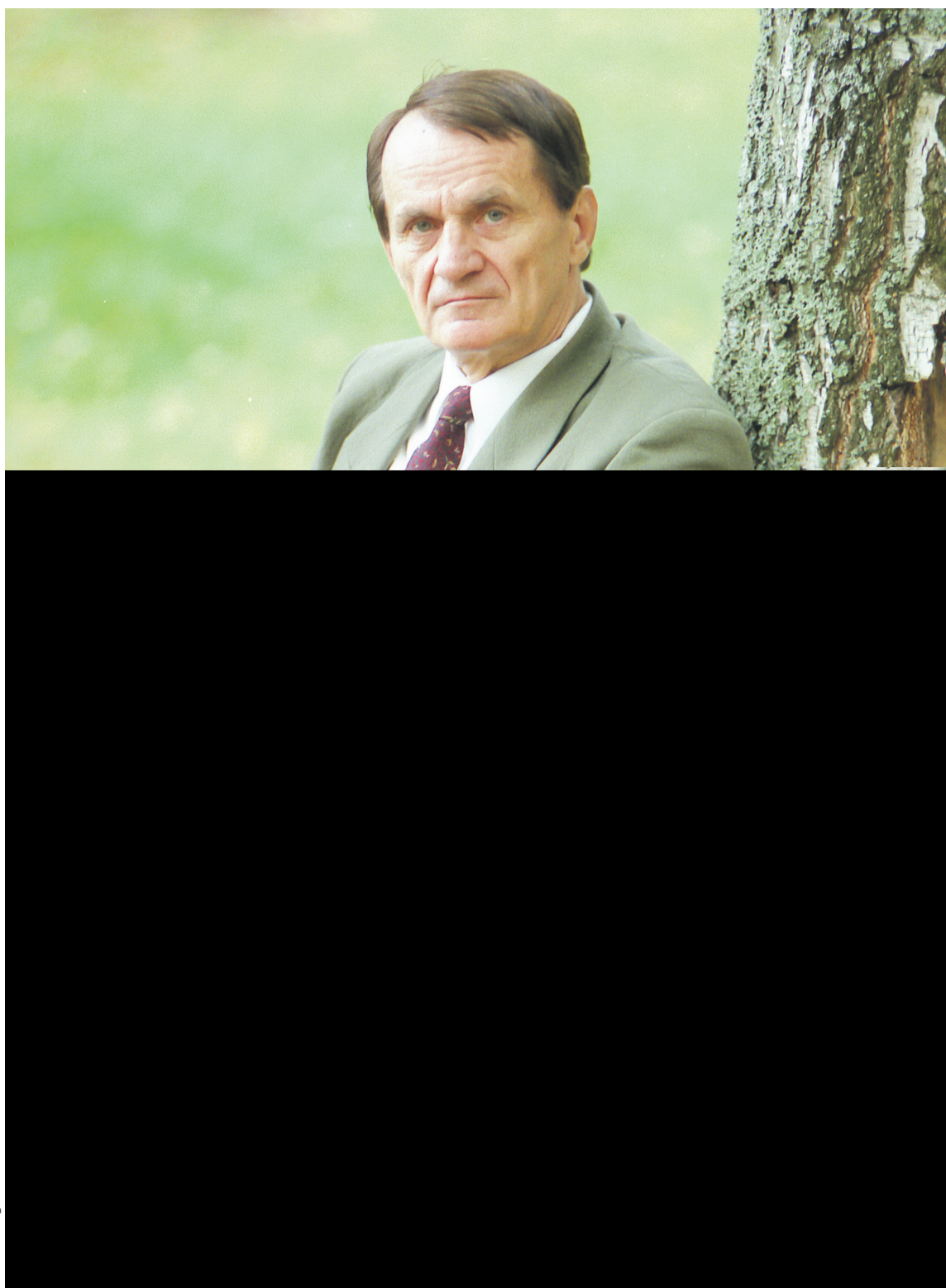
Ігар Лучанок... Ён напісаў больш за чатырыста песень — творы на яго музыку выконвалі «Верасы» і «Песняры», Эдуард Хіль, Леў Лешчанка, Валянціна Талкунова, Рэнат Ібрагімаў і многія іншыя. Узначальваў Саюз кампазітараў Беларусі амаль 40 гадоў — спрыяў самым розным музычным ініцыятывам. Яго цаніла кіраўніцтва савецкай і суверэннай Беларусі, яго любілі мільёны слухачоў.

Калі ў вечнасць сыходзяць тыя, каго называюць чалавекам-эпохай, здаецца, што свет бяднее. Напісанае, вядома, застаецца, толькі ўжо без аўтара, якому часам хочацца выказаць удзячнасць. Вядома, што народны артыст СССР і БССР Ігар Лучанок доўга хварэў, але ўсё роўна смерць майстра ўскалыхнула грамадства. 12 лістапада 2018 года Беларусь развіталася з любімым кампазітарам. Шматлікія прыхільнікі таленту Ігара Міхайлавіча аддавалі даніну памяці і павагі чалавеку, на чых песнях вырасла не адно пакаленне.

6 жніўня яму споўнілася 6 85 гадоў... У гэтыя дні хтосьці ўспамінае яго добрым словам, хтосьці пераслухоўвае ўлюбёныя песні, а нехта і завітвае на Усходнія могілкі горада Мінска, дзе знайшоў спачын знакамёты беларус.

Аднойчы Ігар Міхайлавіч напісаў: «Мару, каб мая душа, якую я ўклаў у песні, хаця б нейкай часцінкай перадалася маім слухачам, тым, хто любіць народную мелодыю, тым, хто адчувае ў маіх песнях святло, надзею. Буду шчаслівым, калі застануцца жыць хаця б адна-дзве мае песні. Тады і я, кампазітар, буду жыць». Ці спраўдзіцца жаданне майстра? Усё ж час бяжыць, падыходы да стварэння песень вокамгненна змяняюцца, сучаснасць скіроўвае ўвагу слухача на самую розную музыку... Насуперак любым гіпотэзам ёсць спадзяванне, што ні «Мой родны кут», ні «Жураўлі на Палессе ляцяць», ні «Вераніка», ні «Спадчына», ні многія іншыя песні Ігара Лучанка не забудуцца суайчыннікамі.

Фота Юрыя Іванова.

«ЛіМ»-акцэнт

Пашана. Дзяржаўных узнагарод удастоены 46 прадстаўнікоў розных сфер дзейнасці. Адпаведны ўказ Прэзідэнт Беларусі Аляксандр Лукашэнка падпісаў 9 жніўня. Ордэны, медалі і ганаровыя званні ім прысуджаны за шматгадовую плённую працу, высокі прафесіяналізм, узорнае выкананне службовых абавязкаў, мужнасць і адвагу, праяўленыя пры ратаванні чалавека на вадзе, значны асабісты ўклад у развіццё судовай сістэмы, нафтаперапрацоўчай і хімічнай прамысловасці, сельскагаспадарчай вытворчасці, дарожнага будаўніцтва, дасягненні ў сферах адукацыі, сацыяльнай абароны насельніцтва, гандлю, навукі і культуры. Сярод узнагароджаных — калекцыянер, член Саюза пісьменнікаў Беларусі Уладзімір Ліхадзедаў. Ён удастоены медаля Францыска Скарыны.

Спачуванне. Прэзідэнт Беларусі Аляксандр Лукашэнка накіраваў спачуванне родным і блізім народнай артысткі РСФСР Ірыны Мірашнічэнкі. «Пайшла з жыцця таленавітая актрыса, любімая многімі пакаленнямі глядачоў. Створаныя Ірынай Пятроўнай выдатныя вобразы пакінулі яркі след у гісторыі савецкага і расійскага тэатра і кінематографа», — гаворыцца ў спачуванні. Аляксандр Лукашэнка адзначыў, што светлая памяць пра Ірыну Мірашнічэнку назаўсёды будзе жыць у нашых сэрцах.

Вярнісаж. Выстаўка «Мінскі настрой» адкрылася ў Мастоцкай галерэі Міхаіла Савіцкага. Арганізатарамі выступаюць Музей гісторыі горада Мінска і Беларускае саюз мастакоў. У экспазіцыі прадстаўлена больш за 60 твораў жывапісу і графікі ў жанрах гарадскога пейзажа, партрэта, сюжэтна-тэматычнай карціны. Мінск і мінчане адлюстраваны ў работах народных мастакоў Беларусі Г. Вашчанкі, Г. Паплаўскага, а таксама такіх вядомых аўтараў, як С. Герус, А. Тычына, Р. Кудрэвіч, І. Басаў, Ф. Бараноўскі, У. Пасюкевіч, А. Кроль, і многіх іншых. Асобны раздзел экспазіцыі прысвечаны творчасці А. Тычыны. Прадстаўлены яго літаграфіі, лінагравюры і акварэльныя замалёўкі горада 1970–1980-х гадоў. Да таго ж у экспазіцыі працуе відэаэкан, дзе можна паглядзець дакументальныя фільмы пра горад. Выстаўка працягнецца да 3 верасня.

Пярэдадзень. Дзяржаўная ўстанова культуры «Культурна-асветніцкі цэнтр і сетка публічных бібліятэк» горада Гарадка запрашае на рэспубліканскую акцыю дарэння кніг пісьменнікаў грамадскага аб'яднання «Саюз пісьменнікаў Беларусі» бібліятэкам Гарадоцкай ЦБС. Мерапрыемства, прымеркаванае да юбілейнага XXX Дня беларускага пісьменства, адбудзецца 15 жніўня ў 12.00 (вул. Ленінская, д. 4). Удзел у мерапрыемстве прымуць таксама члены Віцебскага абласнога аддзялення СПБ.

Памяць. 13 жніўня, у дзень памяці Якуба Коласа, на Вайсковых могілках адбудзецца памінальны мітынг і ўскладанне кветак да магілы Песняра. Удзел у жалобнай імпрэзе прымуць члены сям'і Якуба Коласа, літаратары, грамадскія дзеячы, мастакі, навукоўцы, прыхільнікі творчай спадчыны народнага паэта Беларусі. Пачатак мерапрыемства ў 13.00. Між тым у рамках дзён памяці Якуба Коласа 14 жніўня адбудзецца куратарская экскурсія па часовай экспазіцыі «...Не забывайце. Якуб Колас». На выстаўцы можна будзе ўбачыць унікальныя музейныя прадметы: пасмяротную маску Якуба Коласа (аўтарства скульптара-манументаліста Заіра Азгура), унікальныя фотаздымкі жалобнай працэсіі і спачувальныя тэлеграмы, якія рэдка паказваюць наведвальнікам.

Ініцыятыва. Скульптурную кампазіцыю ад віцебскага майстра Івана Казака адкрыюць у Багушэўску напярэдадні Дня народнага адзінства, піша БелТА. На пастаменце будуць памешчык Дзмітрый Багушэўскі і яго жонка Марыя. Афіцэр, 200-годдзе з дня нараджэння якога мясцовыя жыхары збіраюцца святкаваць у канцы жніўня, валодаў землямі, да якіх належаў і цяперашні гарадскі пасёлак. Пры будаўніцтве чыгункі ў пачатку XX стагоддзя яму прапанавалі прадаць частку свайго маёнтка, каб правесці пуці для паяздоў. Дзмітрый Багушэўскі падараваў патрэбны ўчастак, але з умовай, што чыгуначная станцыя будзе названа ў гонар яго жонкі. І цяпер населены пункт называецца Багушэўск, а станцыя — Багушэўская.

Конкурс. Міністэрства спорту і турызму на III Рэспубліканскі конкурс сацыяльнай рэкламы «#ПазнайБеларусь». Праект праводзіцца з мэтай папулярызацыі ўнутранага турызму. Да ўдзелу запрашаюцца прадстаўнікі розных прафесій і ўзростаў, у тым ліку навучэнцы ўстаноў сярэдняй спецыяльнай і вышэйшай адукацыі, іншых адукацыйных устаноў. У конкурсе заяўлена 3 намінацыі: «Слоган», «Плакаты» і «Відэаролік» (паднамінацыі «Відэаролік арганізацыі» і «Відэаролік вандроўніка»). Заяўку неабходна падаць разам з конкурснай работай не пазней за 1 верасня.

Агляд афіцыйных падзей ад Яўгеніі ШЫЦЬКІ

повязі

Акадэмія Нацыянальнай літаратурнай прэміі «Большая книга» Расіі аб'явіла імёны 107 экспертаў, якія ў сёлетнім сезоне ўвойдуць у склад журы конкурсу. Па меркаванні яго арганізатараў, вялікая колькасць спецыялістаў дае магчымасць найбольш аб'ектыўна вылучаць лаўрэатаў прэміі.

Да ўдзелу ў кароткім спісе конкурсу дапушчаны 15 аўтараў. Заснавальнікі і папярчыцелі «Большой книги» лічаць, што творы кароткага спісу маюць высокія мастацкія вартасці і могуць разлічвацца на больш уважлівае стаўленне да іх. Такім чынам, творы аўтараў, якія дайшлі да фіналу, стануць прадметам паглыбленага чытання дзеячаў навукі, культуры і адукацыі, прафесійных літаратараў, прадпрымальнікаў —

Эксперты шукаюць вялікія кнігі

тых, хто ўвайшоў у склад журы і хто неабякава да лёсу расійскай слаvesнасці.

Ліст з запрашэннем далучыцца да ліку экспертаў дырэктар прэміі «Большая книга» літаратурнай акадэміі Дзмітрый Бак накіраваў і пісьменніцы з Беларусі Алёне Стэльмах, якая добра вядомая сваімі праектамі з расійскімі літаратарамі.

— Для мяне гэта вельмі знакавая падзея, — кажа Алёна Анатолеўна. — Апошнім часам давялося ў якасці перакладчыка судакрануцца з сучаснай рускай прозай, якая працягвае найлепшыя традыцыі класікаў і здзіўляе сваімі навацыямі. І вось зараз — самае новае, што трапляе на слых пакуль журы, а ў далейшым, я думаю, захопіць і шырокага чытача.

Вызначаць пераможцаў — гэта заўсёды адказна і складана, — працягвае Алёна Стэльмах. — Адказваючы

на пытанне, чым кранула або прыцягнула ўвагу тая або іншая кніга, «прафесійны чытач» звычайна робіць акцэнт на праблематыцы — актуальнасць, гуманізм ідэі, навіз на расэння; сюжэце — арыгінальнасць развіцця, логіка пабудовы; стылі — пластыка, рознабаковасць, багацце і асаблівасці аўтарскай мовы. Менавіта з такімі падыходамі я ўжо распачала чытацкі марафон па старонках кніг сучасных расійскіх аўтараў. Знаёмства з першымі творами сведчыць пра іх высокія мастацкія вартасці і верагодныя чытацкія сімпатыі.

Бланкі з галасаваннем членаў журы павінны паступіць у аргкамітэт да 27 лістапада бягучага года. А ўрачыстая цырымонія ўзнагароджання пераможцаў «Большой книги» адбудзецца ў Маскве ў пачатку снежня.

Марыя ЛІПЕНЬ

Па ваколіцах Уфы

У апошні час складваюцца даволі трывалыя стасункі паміж Рэспублікай Беларусь і Рэспублікай Башкартастан (Расійская Федэрацыя) у галіне культуры. Гэтану паспрыяў і беларуска-расійскі форум, які прайшоў ва Уфе — сталіцы Башкартастана.

Да ліку адметных творчых праектаў належыць і мастацкі пленэр беларускіх і расійскіх мастакоў у Башкартастане. Расказвае адзін з яго ўдзельнікаў — беларускі жывапісец Віктар Барабанцаў:

— Каля месяца мы працавалі ў розных ваколіцах Уфы. Я з вялікай цікавасцю адкрываў для сябе башкірскія краявіды. Ды і не толькі краявіды. З прыемнасцю пазнаёміўся з многімі яркімі асобамі ў башкірскім нацыянальным жывапісе. Здавалася б, выяўленчае мастацтва носіць выключна інтэрнацыянальны характар, а вось пэўныя драбнічкі сведчаць, што ў працах башкірскіх мастакоў ёсць свае адметнасці, сваё, як кажуць, аблічча. Башкартастану па выніках пленэру я пакінуў партрэт башкіркі. Цэлы шэраг напрацовак прывёз дахаты, у Беларусь.

з нагоды

Мелодыі народнага

Каб болей даведацца пра знакамітага кампазітара, раім аматараў яго творчасці завітаць у Музей гісторыі тэатральнай і музычнай культуры (філіял Нацыянальнага гістарычнага музея) — там нядаўна адкрылася выстаўка «Песні на ўсе часы», прысвечаная жыццю Ігара Лучанка.

Прымеркаваная да 85-годдзя з дня яго нараджэння экспазіцыя дазваляе адчуць атмасферу, у якой жыў аўтар музыкі, убачыць, з кім ён будаваў творчыя ўзаемаадносіны і што яго натхняла. У праекце прадстаўлены экспанаты выключна з фондаў Музея гісторыі тэатральнай і музычнай культуры. Арганізатары падкрэсліваюць, што многае наведвальнікі ўбачаць упершыню.

Што ўвайшло ў часовую экспазіцыю? Найперш фотаматэрыялы пра жыццёвы і творчы шлях народнага артыста, фатаграфіі з сямейных альбомаў родных і блізкіх Ігара Міхайлавіча. Дапаўняюць яе нотныя рукапісы і зборнікі песень, пласцінкі з запісамі твораў, віншаванні, граматы, афішы. Сярод унікальных экспанатаў — аўтограф Ігара Лучанка, рукапісы розных

Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.

Фрагмент экспазіцыі.

гадоў і фатаграфіі з дзеячамі культуры. Гэта Аляксандра Пахмутава, удзельнікі ансамбляў «Песняры» і «Верасы»...

Здольная здзівіць наведвальніка выстаўка «Песні на ўсе часы» прысутнасць асабістых рэчаў бацькі кампазітара — Міхаіла Лучанка. Ён быў артыстам трупай вандроўнага тэатра Уладзіслава Галубка. Так, прадстаўлены скрыпка і тыя атрыбуты

касцюма, у якіх Міхаіл Лучанок выходзіў на сцэну. Шмат цікавага могуць расказаць таксама фатаграфіі, зробленыя трупай Уладзіслава Галубка.

Пазнаёміцца з выстаўкай «Песні на ўсе часы» ў Музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры можна да 29 кастрычніка.

Яўгенія ШЫЦЬКА
Фота Кастуса ДРОБАВА

праекты

Роздумы пра бясконцасць

Урачыстае адкрыццё выстаўкі Уладзіміра Пракапцова «Пад знакам бясконцасці» адбылося днямі ў выставачным корпусе Нацыянальнага мастацкага музея. Праект прысвечаны 70-годдзю мастака, заслужанага дзеяча мастацтваў, кандыдата мастацтвазнаўства, ганаровага прафесара Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава, ганаровага акадэміка Расійскай акадэміі мастацтваў. Прымеркаваны ён таксама да 25-годдзя дзейнасці Уладзіміра Іванавіча на пасадзе генеральнага дырэктара Нацыянальнага мастацкага музея.

Сярод тых, хто завітаў на ўрачыстае адкрыццё і выступіў з прывітальным словам, — начальнік упраўлення культуры і народнай творчасці Міністэрства культуры Ірына Карповіч; генеральны дырэктар Нацыянальнага мастацкага музея Ганна Конанава; старшыня Беларускага саюза мастакоў Глеб Отчык; старшыня Беларускага прафсаюза работнікаў культуры, інфармацыі, спорту і турызму Таццяна Філімонава; рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў Наталля Карчэўская; дырэктар Добрушкага раённага краязнаўчага музея Аляксандра Шпакава; дырэктар Нацыянальнага цэнтра сучасных мастацтваў Сяргей Крыштаповіч; прарэктар па вучэбнай рабоце Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава Міраслава Бобрык.

Выстаўка Уладзіміра Пракапцова «Пад знакам бясконцасці» паказвае разнастайнасць творчых інтарэсаў аўтара як мастака, мастацтвазнаўцы і арганізатара музейнай справы Беларусі. У экспазіцыі прадстаўлена больш за 35 работ з калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея, Музея гісторыі горада Мінска, карпаратыўнай калекцыі ААТ «Прыорбанк» і асабістай калекцыі аўтара. Перыяд стварэння прадстаўленых карцін — з 80-х гадоў

Падчас урачыстага адкрыцця.

XX стагоддзя да сёння. Гэта пейзажы, нацюрморты, партрэты, эпічныя палотны, а таксама карціны, створаныя падчас мастацкіх акцый у Віцебску. Упершыню экспануюцца тры новыя творы: «Настальгія», «Суладдзе зямнога і нябеснага. Памяці Веры» і «Дарога дадому».

Дарэчы, на выстаўцы можна ўбачыць кнігі Уладзіміра Пракапцова, прысвечаныя вядомым майстрам Беларусі — Станіславу Жукоўскаму, Вітольду Бялыніцкаму-Бірулю, Фердынанду Рушчыцу і іншым. Выданні ўвайшлі ў серыю «Славутыя мастакі з Беларусі», ініцыятарам якой з'яўляецца Уладзімір Іванавіч.

Куратарам выстаўкі выступае Надзея Усавя, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела навукова-асветніцкай работы. Праект працягнецца да 9 верасня.

Яўгенія ШЫЦЬКА
Фота з сайта Нацыянальнага мастацкага музея

Высокае майстэрства

Рэтравыстаўка мастацкай фатаграфіі «Фатаграфіка-73» адкрылася ў Магілёве. Работам, якія прапануюць арганізатары наведвальнікам музея імя В. Бялыніцкага-Бірулі, 50 гадоў. Апошні раз яны экспанаваліся ў 1973 годзе ў Мінску. І рэзананс быў вялікі не толькі ў маштабах былога Савецкага Саюза. Удзел у тым знакавым фотамэрапрыемстве бралі 94 аўтары з 26 фотаклубаў розных краін. На жаль, выстаўка ў Магілёве па колькасці работ утрыя меней за тую. Але эмоцыі яна выклікае, магчыма, нават большыя, чым тады. У час мабільных фотаапаратаў нават цяжка ўявіць сабе, якія цуды апрацоўкі выкарыстоўвалі пры стварэнні тых работ іх аўтары. Гэта сплаў высокага майстэрства, глыбокага ведання фотамастацкай справы, густу і неверагоднага цяплення.

— У Магілёў прыехалі найлепшыя работы той фотавыстаўкі, — знаёміць з праектам магілёўская фотамастачка Ірына Савосіна. — Нават 50 гадоў таму гэта была не проста выстаўка, а конкурс — з журы, пераможцамі, прызамі. І большасць экспанаваных у Магілёве работ — узнагародныя. Гэтыя фота і імёны сёння з'яўляюцца класікай як савецкай фатаграфіі, так і сусветнай. Юрый Васільеў і Самуіл Левіх, Віталь Бутырын, Юрый Шпагін, Яніс Глейздс, Юрый Палыгалаў, Павел Кунін — усе яны адзін да аднаго яркія мастакі, вядомыя сваімі непаўторнымі работамі. Сёння ў фоташопе, магчыма, і нескладана зрабіць падобнае. Але тады, працуючы з плёнкай у поўнай цемры, ніколі нельга было спрагназаваць, што атрымаецца. І атрымліваліся шэдэўры. Часам у адзіным экзэмпляры. Потым яго множылі з дапамогай фотаапарата або іншай спецыяльнай тэхнікі.

Кожную з пяцідзесяці работ можна назваць маленькім шэдэўрам, бо кожная рабілася з прыманнем розных тэхнічных прыёмаў. Тут не толькі ідэя, але і тэхнічнае ўвасабленне — вышэйшы пілатаж. Гэта добрае

веданне асноў хімічных і фізічных працэсаў, таго, як будзе праламляцца святло і ўздзейнічаць на фотататэлу. Для стварэння адной работы выкарыстоўваліся фрагменты часам болей чым двух дзясяткаў кадраў. Як у фотатворах таго ж Віталія Бутырына або Вільгельма Міхайлоўскага.

— Здзівіць дасведчанае журы можна было толькі тым, чаго яшчэ ніхто не рабіў, — заўважае адзін з найбольш цікавых беларускіх майстроў фота, член народнага фотаклуба «Мінск» Віктар Бутра. — І гэтыя шэдэўры праходзілі па шматлікіх выстаўках і выклікалі захапленне ў розных краінах як у гледачоў, так і ў экспертаў. Людзі дасылалі фатаграфіі ў Мінск з Петрапаўлаўска-Камчацкага, Нарыльска, Северадзвінска, краін сацлагера. Прыходзілі работы з Іспаніі, Аргенціны. І гэта былі аўтары з сусветнымі імёнамі. На іх потым арыентаваліся іншыя, убацькушы, якога ўзроўню можна дасягнуць у цалкам, здавалася б, вядомай фатаграфіі. Аказваецца, шмат што можна прыдумаць і ўвасабіць.

Гэта другая выстаўка з выставачнага праекта «Фатаграфіка». Першая была ў 1971-м. Яе вынікі настолькі

ўразілі і арганізатараў, і гледачоў, што было вырашана рабіць яе як біенале — раз у два гады. Выстаўкі прайшлі ў 1971, 1973 і 1975 гадах, потым гэтая паслядоўнасць была парушана і аднавілася толькі ў 1978-м. Апошняя, шостая, адбылася ў 1989-м. І яна пазіцыянавалася мінскім народным фотаклубам ужо як салон мастацкай фатаграфіі.

— Мяняўся і падыход арганізатараў, і магчымасці, але ўсё гэта садзейнічала развіццю праектаў, — кажа Віктар Бутра. — Удзельнікі з'язджаліся з усяго Савецкага Саюза. Арганізатары рассылялі лісты, старшыня мінскага фотаклуба Яўген Казюля нават у свой адпачынак асабіста аб'язджаў фотаклубы Прыбалтыкі і Піцера з прапановай далучыцца. І яны адгукаліся. Асабліва актыўнымі былі прыбалты, яны вельмі шмат працавалі над самавыяўленнем. У апошніх фотавыстаўках удзельнічалі краіны сацыялістычныя і нават капіталістычныя. Адбор работ быў вельмі жорсткі. Прыходзіла каля паўтары тысячы, адбіралася 120—140.

Фотамайстар народнага фотаклуба «Мінск» Аляксандр Чанцоў адзначаў, што ідэя правесці ў Магілёве такую выстаўку была выклікана тым, што гэта вельмі фатаграфічны горад, дзе працавала шмат вядомых беларускіх аўтараў.

— Гэтая выстаўка, — кажа ён, — спроба прыцягнуць увагу цяперашняга гледача да старой класічнай фатаграфіі 1970-х гадоў. На дзіва, усе фота выглядаюць сучаснымі. Яны не страцілі ні актуальнасці, ні мастацкасці, вытрымаўшы праверку часам. Гэта сапраўднае мастацтва. Спадзяёмся, што мы яшчэ пакажам «Фатаграфікі» іншых гадоў. Гэтыя работы дэманструюць асаблівую школу фатаграфіі. А іх у савецкі час было тры — літоўская, харкаўская і мінская, да якой належаць таксама магілёўскія аўтары. Будзем брэнд нашай фатаграфіі прасоўваць і далей. Гэта наш здабытак, і нам нельга яго страчваць.

Нэлі ЗІГУЛЯ
Фота аўтара

«ЛіМ»-люстэрка

Міністр культуры Анатоль Маркевіч правёў сустрэчу з дэлегацыяй правінцыі Ганьсу Кітайскай Народнай Рэспублікі на чале з Чжан Юнся — начальнікам Дэпартамента прапаганды, членам пастаяннага камітэта правінцыі Ганьсу. У рамках візіту абмяркоўваліся пытанні беларуска-кітайскага супрацоўніцтва ў сферы культуры. Адзначаецца, што з улікам сучасных міжнародных тэндэнцый і патэнцыялу абедзвюх дзяржаў намечаны перспектывы ўзаемадзейнення, заснаваныя на багатых традыцыях культурнага абмену. Шмат увагі спікеры надалі развіццю супрацоўніцтва ў галіне адукацыі.

Генеральны дырэктар Вялікага тэатра Беларусі Кацярына Дулава, дырэктар Нацыянальнага тэатра Нікарагуа Рамон Радрыгес і прэзідэнт Фонду *Incanto* Альберта Сан Хасэ Маліна падпісалі мемарандум аб двухбаковым супрацоўніцтве, інфармуе БелТА са спасылкай на Telegram-канал Вялікага тэатра. Дакумент аб двухбаковым супрацоўніцтве паміж айчынным Тэатрам оперы і балета, Нацыянальным тэатрам імя Рубена Дарыё і Фондам *Incanto* — Нікарагуанскім інстытутам вакалу падпісаны для эфектыўнага развіцця і ўмацавання сувязей паміж краінамі ў галіне балетнага, опернага і сімфанічнага мастацтва. Ён прадугледжвае ўзаемае азнамяленне з дасягненнямі Беларусі і Нікарагуа, арганізацыю гастрольнай дзейнасці калектываў, абмен салістамі, ажыццяўленне сумесных пастановак, правядзенне майстар-класаў.

Гастролю трупы Казанскага акадэмічнага рускага Вялікага драматычнага тэатра імя В. І. Качалава пройдучь на сцэне Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы з 22 жніўня да 26 верасня. Гледачы змогуць убачыць спектаклі «Рэвізор», «Вар'яцкі дзень, або Жаніцтва Фігаро», «Пікавая дама», «Скрыпач на даху», «Васа», «Баль злодзейяў» і рэтра-канцэрт «Калі запаліцца ліхтары» (гэта злучэнне музыкі, танцаў і песень мінулых гадоў). Між тым 21 і 22 кастрычніка тэатр імя Янкі Купалы прадставіць на сцэне Казанскага тэатра імя В. І. Качалава «Паўлінку», дадае агенцтва «Мінск-Навіны».

Амерыканскі кінарэжысёр Уэс Андэрсан будзе ўганараваны спецыяльным прызам *Glory to the Filmmaker* (Слава рэжысёру!) на 80-м Венецыянскім кінафестывалі. Цырымонія ўручэння адбудзецца 1 верасня. Як гаворыцца на сайце *film.ru*, узнагарода прымеркавана да прэм'еры кароткаметражнага фільма Уэса Андэрсана «Цудоўная гісторыя Генры Шугара». Экранізацыю кнігі Роальда Дала з Бенедыктам Камбербэтчам пакажуць у той жа дзень па-за конкурсам. Па словах праграмнага дырэктара агляду Альберта Барберы, стваральнік «Гатэля "Гранд Будапешт"» і многіх іншых знакавых карцін працягвае заставацца рэжысёрам, чый унікальны і беспамылковы стыль можна распазнаць усяго па адным кадры.

Камедыя «Красуні ва ўцёках» аскараноснага рэжысёра Ітана Коэна («Старым тут не месца») з'явіцца ў пракаце ў лютым 2024 года. Першапачаткова фільм мусіў выйсці ў верасні 2023-га. Карціна расказвае пра дзвюх сябровак Джэймі і Мэрыян, якія едуць у падарожжа і адначасна трапляюць у эпіцэнтр вар'яцкіх падзей. Ролі ў стужцы выканалі Маргарэт Куэлі, Джэральдзін Вішванатан, Пэдра Паскаль, Мэт Дэйман, Біні Фелдштэйн і іншыя. Сцэнар Ітан Коэн напісаў сумесна з жонкай Трышай Кук. Раней стала вядома, што браты Коэны ўз'яднаюцца для працы над новым поўнаметражным праектам (сваякі часова разыходзіліся пасля вестэрна «Балада Бастэра Скрагса»).

Помнік пры жыцці заснавальнікам брытанскага рок-гурта *The Rolling Stones* — Міку Джэгеру і Кіту Рычардсу — устаноўлены ў іх родным Дартфардзе пад Лонданам (графства Кент). Як паведаміў тэлеканал *Sky News*, скульптурная кампазіцыя пад назвай *The Glimmer Twins* была адкрыта 9 жніўня. Аўтарам з'яўляецца скульптар Эмі Гудман, якая адлюстравала Міка Джэгера падчас скачка з мікрафонам. Яму акампаніруе на гітары Кіт Рычардс. У 2018 годзе на платформе чыгуначнай станцыі Дартфарда з'явілася табліца, якая паведамляла, што менавіта ў гэтым месцы два тутэйшыя хлопцы Джэгер і Рычардс сустрэліся 17 кастрычніка 1961 года. У выніку быў заснаваны гурт *The Rolling Stones*.

Па дадзеных кампаніі-дыстрыб'ютара *Warner Bros*, зборы фільма «Барбі» дасягнулі адзнакі ў мільярд долараў усяго за 17 дзён пасля яго выхаду на экраны. Такім чынам, Грэта Гервіг стала першай жанчынай-рэжысёрам, чый фільм, зняты самастойна, без дапамогі сурэжысёра, сабраў больш за мільярд долараў, інфармуе руская служба *BBC News*. «Ніхто, акрамя Грэты Гервіг, не здолеў бы ажывіць гэты культавы для розных пакаленняў персанаж і яе свет у такой пацешнай, эмацыйнай і займальнай гісторыі, літаральна афарбаваўшы ўвесь свет у ружовы колер», — адзначаў Джэф Голдштэйн, прэзідэнт *Warner Bros* па ўнутранай дыстрыб'юцыі ў ЗША.

Цікавінкі ад Яўгеніі ШЫЦЬКІ

Чытачам Гарадка і Гарадоччыны — падарунак ад пісьменнікаў

Новая кніжная ініцыятыва стартвала напярэдні правядзення XXX Дня беларускага пісьменства ў Гарадку, які адбудзецца 2—3 верасня 2023 года. У новую сталіцу традыцыйнага свята прыехала дэлегацыя Саюза пісьменнікаў Беларусі з бібліятэкай кніг у падарунак ад літаратараў краіны.

Удзел ва ўрачыстай цырымоніі ў Гарадоцкай цэнтральнай раённай бібліятэцы прыняў намеснік міністра інфармацыі Рэспублікі Беларусь Ігар Бузоўскі. Выступаючы перад гаспадарамі і гасцямі кніжнага свята, Ігар Іванавіч адзначыў ролю друкаванай кнігі ў патрыятычным, духоўным выхаванні грамадства. Расказаў пра шырокамашабную працу дзяржавы, непасрэдна Міністэрства інфармацыі ў плане падтрымкі айчыннага кнігавыдання. Намеснік міністра інфармацыі выказаў надзею, што Дзень беларускага пісьменства ў Гарадку прыўнясе самыя неспадзяваныя культурна-асветніцкія навацыі ў жыццё Гарадка, Гарадоцкага раёна. Старшыня Гарадоцкага райвыканкама Ірына Палякова, дырэктар Гарадоцкай раённай цэнтральнай бібліятэкі Ада Абрамава падзякавалі за такія шчодры, знакавы кніжны падарунак ад пісьменнікаў літаральна ўсёй краіны.

Каментуючы асветніцкую падзею, старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі, дырэктар — галоўны рэдактар Выдавецкага дома «Звязда» Алесь Карлюкевіч адзначыў, што ў горад — новую сталіцу Дня беларускага пісьменства літаратары прывезлі больш за 400 выданняў, калі быць дакладнымі — 417 экзэмпляраў кніг сучаснай паэзіі, прозы, публіцыстыкі, краязнаўства. У бібліятэцы, якая дастаўлена з Мінска, — кнігі з аўтаграфамі. Свае пажаданні выклалі Мікалай Чаргінец, Іна Фралова, Алена Стэльмах,

Алесь Карлюкевіч і Ігар Бузоўскі.

Кацярына Хадасевіч-Лісавая, Сяргей Трахімёнак, Геннадзь Аўласенка, Ганна Чыж-Літаш, Алесь Бадак, Віктар Шніп, Уладзімір Мазго, Міхась Пазнякоў, Мікола Чарняўскі, Ірына Карнаухава і шмат хто яшчэ. Паэты, празаікі, публіцысты пакінулі самыя цёплыя, сардэчныя словы пажаданняў у адрас чытачоў такога прыкметнага куточка Віцебскай старонкі. Акцыі падобнага характару ў наступныя гады пройдуць і ў іншых сталіцах Дня беларускага пісьменства. А яшчэ кіраўнік творчай арганізацыі паабяцаў, што пісьменнікі краіны часцей будуць прыязджаць у Гарадок не толькі ў святочныя дні. У верасні і ў наступныя месяцы 2023 года з прэзентацыямі і аўтаграф-сесіямі ў Гарадоцкі раён наведваюцца Кацярына Хадасевіч-Лісавая, Геннадзь Аўласенка, Ганна Чыж-Літаш, Іна Фралова, Віктар Шніп і іншыя пісьменнікі, чые кнігі карыстаюцца папулярнасцю ў чытачоў Беларусі.

Расказваючы гасцям пра характар сённяшняй працы з чытачом, кіраўнік бібліятэкі Ада Абрамава звярнула ўвагу на тое, што ў наведвальнікаў ёсць асабліва запатрабаванасць на адкрыццё новых кніг, якія носяць светлы, духоўны характар. Чытачы розных узроставых груп цікавяцца праваслаўнай літаратурай. Удзел у акцыі дарэння прымалі і супрацоўнікі

Выдавецкага дома «Звязда». Спецыяліст аддзела рэалізацыі кніжнай прадукцыі Людміла Драздова звярнула ўвагу на тыя кніжныя навінкі, якія выйдучы ў «Звяздзе» ў бліжэйшыя месяцы. У прыватнасці, размова ішла пра кнігу гродзенскага краязнаўцы Святланы Кошур «Праз паціну часу: сцэжкамi Свіцязянскай зямлі», публіцыстычную кнігу рэктара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта доктара педагогічных навук Андрэя Каралёва «Дарогі vs сэнсы: адукацыйныя заўвагі», працяг мемуарнага цыкла «Цяжкія дарогі жыцця» Мікалая Чаргінца — павінны пабачыць свет дзве кнігі народнага пісьменніка Беларусі: зборнік вершаў маладога паэта Рагнеда Малахоўскага, кнігу нарысаў журналісткі Ірыны Аўсеп'ян «Ведаем, ганарымся!», зборнік фантастычных апавяданняў Алены Беланожкі «Дзіця Зямлі»... Безумоўна, усе гэтыя выданні патрапяць і ў Гарадок. Дарэчы, на XXX Дні беларускага пісьменства ў Гарадку будзе прэзентавана новая кніга Уладзіміра Ліхадзедава з серыі «Бацькаўшчына. У пошуках страчанага» — «Ад Віцебска да Полацка», у якой сабраны рэпрадукцыі старых паштовак пра гарады і іншыя паселішчы Віцебшчыны. Ва ўдзельнікаў свята будзе магчымасць, разгарнуўшы старонкі філакартычнага альбома, ажыццявіць віртуальнае падарожжа па розных куточках Віцебскай вобласці.

Кастусь ЛЕШНІЦА
Фота Кастуся ДРОБАВА

Школа беларусістаў

4 жніўня адбылося ўрачыстае адкрыццё Летняй школы беларускай мовы і культуры ў Гродзенскім дзяржаўным універсітэце імя Янкі Купалы.

Амаль два тыдні маладыя даследчыкі-беларусісты з розных ВНУ свету будуць вывучаць беларускую мову, беларускую літаратуру і беларускі фальклор, а таксама атрымаюць магчымасць пазнаёміцца з культурна-асветніцкімі ўстановамі Гродна і ваколіц.

На адкрыцці Летняй школы беларускай мовы і культуры «Пад светлым іменем Купалы» яе ўдзельнікаў вітала рэктар Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта кандыдат гістарычных навук Ірына Кітурка. Ірына Фёдарэўна звярнула ўвагу на багаты асветніцкі традыцыі ўніверсітэта, яго сістэмную далучанасць да развіцця беларускага мовазнаўства і літаратуразнаўства ўвогуле ў межах краіны. ВДУ адпавядае і таму высокаму імені, якое яна носіць, — купалазнаўства, ушанаванне памяці народнага песняра Беларусі сталі грунтам для выхавання ў сценах універсітэта гуманістычна развітой асобы студэнта, дыпламаванага спецыяліста ў розных галінах народнай гаспадаркі.

Чытаннем вершаў народнага паэта Беларусі, урыўка з яго паэмы «Курган», выкананнем песні «Спадчына»

Ірына Кітурка.

на словы Купалы прадоўжылася вітанне даследчыкаў-беларусістаў.

— Мы рады, што Летняя школа праводзіцца ў нас не першы год, — зазначыў кіраўнік Летняй школы беларускай мовы і культуры, дырэктар Навуковай бібліятэкі Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы Мікалай Грынько. — Сёлета ў ёй удзельнічаюць прадстаўнікі Расійскай Федэрацыі — з Варонежскага ўніверсітэта, а таксама Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя М. В. Ламаносава. А яшчэ прыехалі маладыя беларусісты з Германіі і Узбекістана. Мы будзем не толькі чытаць ім лекцыі, а і пазнаёмім з Гродзенскай абласной навуковай бібліятэкай імя Я. Карскага, музеямі Максіма Багдановіча і Элізы Ажэшкі, Цэнтрам рамёстваў «Спадчына».

Спадзяёмся, што ўсе нашы госці паедуць да сябе на радзіму з добрымі ўражаннямі, стануць нашымі партнёрамі ў вывучэнні гісторыі і культуры Беларусі, беларускай мовы і беларускай літаратуры. Мяркуем, што захавваюцца нашы стасункі, якія паспрыяюць новым ініцыятывам.

Удзел у адкрыцці Летняй школы беларускай мовы і культуры «Пад светлым іменем Купалы» прыняў старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі Алесь Карлюкевіч. Ён звярнуў увагу на беларускую літаратурна-мастацкую перыёдыку, на часопісы «Палымя», «Малодосць», «Нёман», газету «Літаратура і мастацтва», якія з задавальненнем прадставяць свае старонкі для публікацыі

мастацкіх і публіцыстычных твораў удзельнікаў школы, арганізаванай Гродзенскім універсітэтам. Ад імя замежных студэнтаў, аспірантаў на свяце адкрыцця выступіла Аляксандра Шырокава з Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя М. В. Ламаносава. Сваё прывітанне яна выклала на чысцотнай беларускай мове. Дарэчы, Аляксандра не ўпершыню наведвае Гродна і Гродзенскі ўніверсітэт імя Янкі Купалы.

Раман СЭРВАЧ
Фота Кастуся ДРОБАВА

Гняздоўе — родная хата

Некалькі сустрэч, што адбыліся ў «ЛіМе» ў пачатку 80-х гадоў мінулага стагоддзя, з’яўляліся ў пэўнай ступені выпадковымі, а значыць, як бы спантанымі. Гаварылася нібыта аб усім, а па сутнасці гэта былі звычайныя размовы, што ўзнікаюць, калі ў рэдакцыю завітвае чарговы аўтар. Нават і той, які ўжо бываў да гэтага. У Артура Цяжкім запамнілася хіба тое, што ён быў высокі, стройны і прыгожы тым мужчынскім хараством, якое арганічна пасуе чалавеку. Твар крыху аскетычны, усмешка нейкая быццам сарамлівая. Усмешку яго добра запамніў і Генадзь Шупенька, выдавецкі рэдактар яго першай кнігі «Сустрэча пасля вясны», якая выйшла ў 1980 годзе. Пазней ён пісаў: «Ледзь прыкметная, нейкая нясмелая ўсмешка як бы ў нечым вінаватага чалавека, які, адчувалася, ажно зашмат перажыў, але не растраціў цёплыя душы — душы паэтычнай, глыбіннай, улюбёнай у навакольны свет і людзей». Дарэчы, ён пісаў і вершы, хоць і няшмат.

Пакуль не здавалася сэрца

Можа і завельмі сказана — «зашмат перажыў», але што яго жыццёвыя сцяжыны былі няпростыя, нават пакрычастыя, — праўда. Да сваёй першай кнігі ён ішоў доўга. «Сустрэча пасля вясны» з’явілася, калі споўнілася 37 гадоў. Хоць дэбютаваў кароткімі апавяданнямі («Бульба», «Пралеска», «Маленькі эпізод», «Аднойчы ноччу» яшчэ ў 1966 годзе. Дарэчы, у «ЛіМе» (нумар за 19 ліпеня). У наступным годзе выступіў і ў «Чырвонай змене».

Нарадзіўся Артур Цяжкі ў вёсцы Лыдойцы Сморгонскага раёна 23 ліпеня 1943 года. Вайна, здавалася б, павінна была абмінуць яго — як-нік, а першая, такая цяжкая палова выпрабаванняў народам была пераадоленая. Не мінула... Аб гэтым, між іншым, ён згадваў у аўтабіяграфічнай аповесці «Смутах»: «У маленстве я дужа часта хварэў. Асабліва зімой і ў пачатку вясны. Вінавата вайна. Цені яе яшчэ ўсё блукалі над стомленай зямлёй. Усё яшчэ ўзрываліся міны і снарады, паміралі ад цяжкіх ран франтавікі і партызаны, даймаў пасляваенны голад і розныя хваробы (...)).

У яго было хворое сэрца. Скончыўшы Свірскую сярэднюю школу Мядзельскага раёна, працаваў трактарыстам, служыў у войску. На факультэце журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта вучыўся заочна, скончыў яго ў 31 год. Да ўсяго і асабістае жыццё складалася нялёгка. Адным словам, лёс пастаянна рыхтаваў іспыты. Пакуль мог, вытрымліваў іх. Вытрымліваў, пакуль не здавалася сэрца...

З увагай да «мяккіх аптымістаў»

Першая яго кніга, на жаль, прайшла незаўважанай. Праўда, апроч водгуку Генадзя Шупенькі на яе з’явілася рэцэнзія ў маскоўскім часопісе «Литературное обозрение», але толькі праз тры гады пасля яе выхаду. Крытыка звяртала ўвагу на аўтараў, на думку яе, больш перспектывных і таленавітых. Звычайная з’ява... Канешне, у зборніку «Сустрэча пасля вясны» Артур Цяжкі «зорак не хапаў». Былі ў ім апавяданні («Нялюбая», «Філасофія дзядзькі Паўлюка», «Банальная гісторыя» і іншыя), у якіх праглядалася звычайнае вучнёўства.

Малады пісьменнік з цяжкасцю пераадольваў жыццёвы матэрыял, які назапасіў, працуючы журналістам, не заўсёды ўмеў узняцца над дакументальнай асновай. Нібыта ў творах і ёсць падзеі, што патрабуюць свайго мастацкага асэнсавання, людзі, пра якіх можна і трэба гаварыць. Аднак уся бяда ў тым, што з-за нявыпытнасці аўтара персанажы гэтыя так і не сталі яркімі, запамінальнымі характарамі. Як быццам мастак паспеў зрабіць пэндзлем адзін-два штрыхі ды спыніўся ў сваёй працы, бо яму стала проста не па сіле пакласці той асновы, галоўны штрых, пасля якога чалавек засведчыў як асоба, стане індывідуальнасцю.

Пакуль што адбывалася толькі назапашванне — назіранняў, матэрыялу.

Патрэбен быў час, каб усё гэта ўнутрана перапрацаваць, пераасэнсавать. Як, напрыклад, у апавяданні «Ужо сонейка на лес коціцца». Таксама з першай кнігі, але яно засведчыла здольнасць Артура Цяжкага паэтызаваць, узвышаць людзей, якіх праз столькі гадоў ён трапна назаве «мяккімі аптымістамі».

Пачатак твора больш чым традыцыйны, можна сказаць, у нечым зашматпаваны. Прачынаюцца раніцой двое старых, што сумленна пражылі жыццё: «Адрабілі сваё. Прынясе ім паштальён у месяц сорок рублёў (канешне, за савецкім часам. — А. М.) на дваіх — і дзякуй. На хлеб, соль і іншыя паўсядзёжныя патрэбы з гакам хапае. Ну а калі прыспічыць на што большае, то дзядзька Юзік з кніжкі здыме. Дзякуй Богу, яшчэ нейкая капейка водзіцца. Пазалетась свінню ў калгас прадалі, а летась восенню — быка».

Старыя дрэвы не перасаджваюць

Што яшчэ можна расказаць пра іх старасць? Два падыходы могуць быць. Першы — дзеці даўно забыліся пра бацькоў. Гэта любімы «конік» пісьменнікаў, якія тады толькі ўваходзілі ў літаратуру. Другі — дзеці ўзялі старых да сябе ў горад, а тыя ў гарадскіх умовах не прыжыліся, маркоцяцца па родных аселях і прысадах. У Артура Цяжкага — трэці падыход: «Няма чаго Богу грашыць — добрыя дзеці павырасталі. Ніхто бацькоў не цураецца. Праўда, сёйтой з вяскоўцаў часам папикне, маўляў, чаму цябе дзеці з хутара ў вёску не перавезлі? А таму, што ён сам (дзядзька Юзік. — А. М.) не хоча. Старыя дрэвы не перасаджваюць».

Старымі дрэвамі, хоць і кволымі знешне, але моцнымі сваімі каранямі, і паўстаюць у апавяданні дзядзька Юзік і цётка Юзэфа. Пра адзін толькі дзень іх багатага і такога складанага жыцця раскажаў пісьменнік, але так раскажаў, што і душа людзей раскрылася, і самі яны павярнуліся тварам да чалавецтва. Менавіта да чалавецтва, бо на Юзіках і Юзэфах сама зямля трымаецца. На іх духоўнай моцы, на іх маральнай чысціні, на іх душэўным здароўі. Тады і фізічная нямогласць забываецца.

«Аб вечным жыцці, не сканчэнні свету, аб ясным сонцы над галавой», кажучы словамі самога Артура Цяжкага, ён павёў гаворку ў апавяданні. Павёў, каб прадоўжыць у сваёй другой кнізе «Пара блакітных дажджоў», якая выйшла праз два гады пасля першай. Пра яе мне ў свой час давалося пісаць у газеце «Голас Радзімы». Паўтарацца не буду, нагадаю толькі, што ў ёй, як і ў першай, быццам суседнічаюць між сабой два Артуры Цяжкія. Адзін з іх — журналіст, які прытрымліваецца жыццёвага факта, падзеі і, трапіўшы ў іх сіло, напружана шукае выйсце, каб шырэй зірнуць на свет і людзей, заглыбіцца ў іх лёсы і характары. Другі — пісьменнік, якому па сіле вырашэнне важных маральна-этычных праблем, аўтар, здольны да значных абагульненняў.

Артур Цяжкі.

Супраць душэўнай смуты

Трэцяя кніга Артура Цяжкага «Дзе мой дом?» выйшла ў 1986 годзе, калі пісьменніка ўжо не было ў жывых. Яна — своеасаблівы падрачунак спрэчкі Артура Цяжкага-журналіста і Артура Цяжкага-пісьменніка, у ёй адчуваецца прыярытэт апошняга. Гэтага не магла не заўважыць і крытыка, дружна адгукнуўшыся і на сам зборнік, і на адну з аповесцей, змешчаную ў чацвёртым нумары часопіса «Нёман» за 1986 год (рэцэнзія В. Жыбуля ў тым жа «Нёмане», І. Пітлер — у «ЛО», А. Пашчанкі — у «Детской литературе» і іншыя).

Ацэнка апошніх твораў Артура Цяжкага ў цэлым высокая. Найбольшую ўвагу крытыкі прыцягнулі аповесці «Дзе мой дом?» і «Смутах». Што тычыцца першага твора, дык некаторыя рэцэнзенты, як Генадзь Шупенька, бачаць у ім і «банальнае, нават нейкае найўнае ў паказе “прыгожага” жыцця ў вялікім горадзе».

І ўсё ж, відаць, ёсць куды больш падстаў пагадзіцца з І. Пітлер («ЛО», 1987, № 1). Спрабуючы правесці паралель між двюма аповесцямі і як бы аб’яднаць іх (зрабіць гэта не так і складана, бо ў творах заўважаюцца пэўныя сюжэтныя падрабязнасці, адзін галоўны герой — Максім Гардзевіч), рэцэнзент трапіна знаходзіць зыходны момант, ідучы ад якога, адштурхоўваючыся, можна лепш зразумець сутнасць задумы і значнасць яе ўвасаблення. «Для сябе, для ўласнага, вельмі “практычнага” прымянення я палічыла магчымым суданесці творы гэтага віду з двюма ўмоўнымі катэгорыямі: “ж а л е м о г о” і “ж е л а е м о г о”». Я свядома пакідаю гэтыя два словы без перакладу, таму што пры пераўтварэнні па-беларуску страціцца абыгрыванне іх значэння, як гэта зрабіла І. Пітлер.

Калі прытрымлівацца яе разважанняў, творы, у якіх прысутнічае катэгорыя «жаеламога», — тыя, дзе назіраецца адыход ад самой праўды жыцця, больш за тое, жыццё прыхарошваецца, чалавечыя характары нівелююцца, глянцуюцца. «Прыкладаў “жаеламога” прыводзіць не трэба, яны навідавоку. Гэта тое найбольш значнае, што напісана ў апошнія гады аб збыдненні і апусценні зямлі, выездзе моладзі ў горад, знікненні цэлых вёсак, не кажучы ўжо аб хутарах, аб забітых і знесеных хатах (зносіць — не будаваць!), аб знаходжанні чалавека, які не знаходзіць прыкладання сваіх магчымасцей на новым месцы, аб яго неўпарадкаванасці і душэўнай смутцы, аб вялікім яго жаданні да незваротнага пакінутага», — працягвае І. Пітлер.

Балючае былое

Максім Гардзевіч «плавае паміж небам і зямлёй», «плавае» паміж горадам і вёскай, спрабуючы знайсці адказ на

пытанне, дзе сапраўдны прытулак. Дзе яго дом. А калі шырэй, дзе больш за ўсё ён патрэбны як чалавек і спецыяліст. У аповесці адчуваецца туга аб незваротна страчаным, якая часам набывае настальгічныя ноты.

Здараецца, што, завельмі канцэнтруючы ўвагу на «чувствительных» момантах з жыцця героя, Артур Цяжкі ў нечым збыдняе вобраз Максіма, прыямляе яго, ператвараючы маладога чалавека ў нейкага сентыментальнага няўдачніка, што не здолеў выплыць з мора жыццёвых нягод, не справіўся з рулём якраз у той момант, калі патрабавалася асабліва духоўная моц і фізічная вынослівасць. Астравым у гэтым жыццёвым моры выглядае і няўдача Максіма з жаніцтвай. Пісьменнік чамусьці свядома абышоў падрабязнасці, паведамляючы толькі, што «некалі была гэта яго кватэра, якую ён пакінуў пасля разводу Іне. Цяпер тут жывуць чужыя людзі. Іна з сынам з’ехала на Поўнач».

Герой-апавядальнік аповесці «Смутах» — той самы Максім Гардзевіч, праўда, у больш сталым узросце, назаўсёды развітваецца з хатай, у якой прайшло яго маленства, хутарам, дзе яго вытокі. Крыху раней памёр бацька, а цяпер не стала і маці. Браты хацелі адразу ўсё прадаць, каб частку грошай аддаць яму, малодшаму. Максім запраціўся, параіў пачакаць год. Цяпер, знаходзячы ў водпуску, жыве ў роднай хаце, згадваючы ўспамінаючы многае, што назаўсёды засталася ў душы. Тым самым вяртанне да вытокаў — гэта і вяртанне туды, куды звароту няма і быць не можа.

«Чаго шукае Максім, бавячы дні ў апусцелай хаце? — запытаем услед за І. Пашчанка («ДЛ», 1987). — Падзеі, якія б дазволілі ўсвядоміць сябе? Нейкі ідэал дабра, страчаны ў мітуслівым гарадскім жыцці?» І разам з ёй адкажам: «Не. Усё нашмат прасцей і больш трагічна: хоча нарэшце ўзнавіць былое, пакуль не знік апошні з дваццаці хутароў у акрузе — матчын».

Гэтае вяртанне, няхай у думках, няхай на момант, неабходнае яму для таго, каб запомніць — цяпер ужо на ўсё жыццё запомніць: дзе ён ні знаходзіўся, як і колькі ні быў, ні ў якім разе не павінен, не мае права забыць, што недзе на вялікай зямлі ёсць мясціна, дзе яго карані, адкуль пачаліся яго вытокі. Пакуль памятаць будзе, датуль там знойдзе духоўныя сілы. Матчын, бацькоўскі хутар для Максіма Гардзевіча — і сама рэчаіснасць. Пакуль што рэчаіснасць. І свайго роду сімвал гняздоўя. А ўжо як сімвалу гэтаму жыць у яго памяці, залежыць ад самога. Толькі ад самога і больш ні ад кога.

Вартасць аповесці і ў тым, што ў ёй Артур Цяжкі стварыў цэлую галерэю па-сапраўднаму народных характараў, «мяккіх аптымістаў». Што ні чалавек, то адразу запамінаецца, бо аўтар знаходзіць такія штрыхі, якія пра яго шмат гавораць. Гэтае веданне жыцця ішло ад назіральнасці Артура Цяжкага, ад здольнасці знаходзіць з субяседамі агульную мову. У аповесці ажываюць і тыя, з кім аўтар быў знаёмы з маленства.

***

Не стала Артура Цяжкага 5 красавіка 1984 года. Памёр у той хаце, якая перад адыходам у вечнасць і стала яго апошнім гняздоўем. Засталіся кнігі — як бачым, няшмат. Усё меней застаецца і тых, хто ведаў іх аўтара. Хацелася б спадзявацца, што знойдзецца той, хто перагорне іх старонкі. Творчы працэс — не толькі класіка, а ўсё напісанае. Ды, калі разабрацца, паняцце «класіка» — умоўнае. Нічога няма вечнага, апроч слова.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

Што відаць у «Люстэрку»

Некалі ў маскоўскім выдавецтве «Современник» выходзіла серыя, у якой у якасці крытыкаў і літаратуразнаўцаў выступалі вядомыя паэты і празаікі. Нешта падобнае выдавала і «Молодая гвардия». У «Мастацкай літаратуры» серыі не было, але такія кнігі з'яўляліся. Для прыкладу, Ніла Гілевіча, Барыса Сачанкі, Івана Чыгрынава... Сёння нешта падобнае практыкуе выдавецтва «Чатыры чвэрці». Маецца на ўвазе бібліятэчка «Асоба і час». У Расійскай Федэрацыі падобныя кнігі таксама не абдыдзены ўвагай. Пацвярджае гэтаму — «Зеркало» Наталлі Саветнай, што з'явілася ў Санкт-Пецярбурзе. Змест кнігі, як сказана ў падзагалоўку, склалі «артыкулы, нарысы, нататкі, інтэрв'ю аб слове, літаратуры, яднанні і міры, стварэнні і веры». Дасведчаныя чытачы ведаюць, што Наталля Саветная — вядомы празаік і паэт, публіцыст, літаратурны крытык, аўтар 17 кніг, выдадзеных у Беларусі, Расіі і Сербіі. І вось чарговая — «Зеркало».

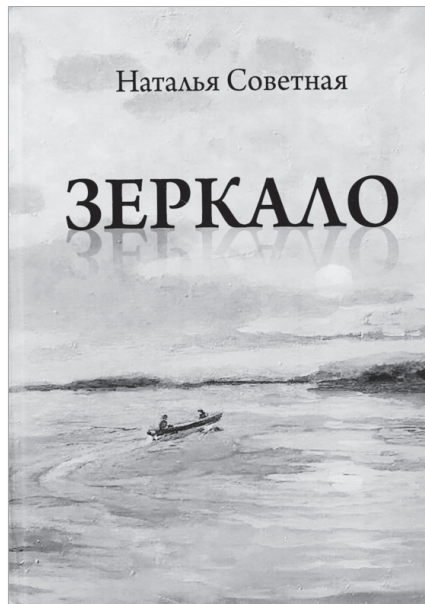
Чаму такая назва, разважае ў прадмове «На нябачнай фотапленцы памяці» рэдактар кнігі, пісьменніца Аксана Яноўская: «Ці можа быць адлюстраванне без люстэрка? Мы назіраем яго ў ваках, у вокнах і вітрынах, на бліскучай паверхні прадметаў, на воднай гладзі, нават у кропельцы расы адлюстроўваецца сонца... Але ўсюды, дзе б ні з'яўлялася адлюстраванне, яно — на люстраной паверхні». На завяршэнне зазначае: «Спецыялісты ў галіне мовазнаўства мяркуюць, што слова «люстэрка» прыйшло са Старажытнага Рыма. (...) Упэўнена, шматколерны змястоўны спектр кнігі «Зеркало» Наталлі Саветнай праб'еца праменнай энергіяй у святломасць чытача і дапаможа ўбачыць уласную душу (...)».

Чытача чакае знаёмства з трыма раздзеламі: «Адлюстраванне» — развагі Наталлі Віктараўны пра асобныя кнігі і ўвогуле пра літаратурунае жыццё і, зразумела, сувязь з рэчаіснасцю — учарашняй і будучай, і жаданне прадбачыць дзень заўтрашні. «Пункт зроку» складзены з яе інтэрв'ю, дадзеных з рознай нагоды, у якіх згаданыя праблемы ў той ці іншай ступені знаходзяцца таксама сваё адлюстраванне. Нарэшце — творчы партрэт Наталлі Саветнай,

напісаны шматлікімі крытыкамі, сярод якіх — аўтары вядомыя і менш вядомыя, але аб'ядноўвае іх тое, што яны зацікаўлены яе творчасцю, плённай працай на ніве беларускага і рускага лабрацізму. Называць нікога не буду, бо пішучыя людзі — брація крыўдлівае. Гэта відаць хоць бы па тым, што ёсць такія, хто, выступаючы ў друку, жадае, каб пералічвалі ўсе іх рэгаліі. Спынюся толькі на трох імёнах.

Наталля Саветная шмат разважае пра творчасць Віталія Сіненкі, у прыватнасці, пра яго раман «Я не забіты пада Ржэвам», звязваючы падзеі, якія адбываюцца ў ім, з тым, што дзеецца ў свеце сёння. Не адзін матэрыял прысвечаны ёй і паэту Ігару Грыгор'еву, удзельніку Вялікай Айчыннай вайны. Прыводзяцца такія ўнікальныя факты, якія тычацца яго змагання з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, — хоць садзіся і пішы дакументальна-мастацкую аповесць.

Пастаянна цікавіцца творчасцю Наталлі Саветнай і Генадзь Пацыенка, як, дарэчы, і яна — створаным ім. Часта ў друку дзеляцца ўражаннямі аб тым, што з'явілася ў таварыша па пяры. Гэта, безумоўна, не тое, што патрапляе пад выраз Івана Крылова — ззяюла хваліць пёўна за тое, што ён хваліць яе.

За меркаваннямі — галоўнае, аб'ектыўнае — ацэнка напісанага. На гэтую зацікаўленасць уплывае і тое, што абодва цесна павязаны са сваёй малой радзімай.

Наталля Віктараўна жыцця не ўяўляе без Гарадка, а Генадзь Пацыенка шмат працаваў у Маскве. Выкладаў у Літаратурным інстытуце імя А. М. Горкага, працаваў у рэдакцыі «Роман-газеты», апошнія трыццаць гадоў большую частку жыцця праводзіць у вёсцы Зубакі Лёзненскага раёна. Любуецца характам возера Шэлежава, плёскае хвалі якой памятае з маленства, а вярнуўшыся дамоў, шмат чытае. Ніколі не абмінае і кніг Наталлі Саветнай. Хораша адгукнуўся ён пра зборнік «Затаённое слово» ў рэцэнзіі «Свечка на падаконніку». Гэта кніга, «аповесці і апавяданні якой напісаны па ўспамінах выдавочцаў і ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай. (...) Задума аўтара ўвянчалася поспехам. Цікаўным

даследчыкам час яшчэ адкрые шмат паралеляў ваеннага часу і сучаснасці, якія патрабуюць сур'ёзнага асэнсавання. Аўтар кнігі «Затаённое слово» зрабіла гэта першай. Запаліла на падаконніку свечку, да святла якой пацягнуцца людзі».

Не абышоў Генадзь Пацыенка і кнігу «Одна судьба», у якой сабраны «артыкулы, нарысы, нататкі аб літаратуры, культуры, мове і душы». Няцяжка заўважыць, што «Зеркало» — гэта другая літаратуразнаўчая кніга Н. Саветнай. Больш аб'ёмная не так па велічыні, хоць і гэта выдавочна, як па колькасці прадстаўленых імёнаў тых, хто не толькі разглядае творчасць Наталлі Віктараўны, а і разважае аб літаратуры ўвогуле, аб сувязі яе з грамадствам і, што не менш важна, закранае важныя праблемы жыцця і, як ужо гаварылася, з мінулым і сённяшнім, а калі дакладней — з падзеямі Вялікай Айчыннай вайны і тым, што адбываецца ў свеце сёння.

Пра гэта гаворыць не толькі сама Наталля Саветная, але і тыя, хто аналізуе яе творчасць. Прычым назіраецца з'ява, на якую і звярнуў увагу Генадзь Пацыенка. Пералічыўшы некаторыя прозвішчы, сабраныя пад адной вокладкай, а ў «Зеркале» іх куды больш, чым у папярэдняй кнізе, ён заўважае, што тым самым стварыўся своеасаблівы «запаведнік Добра»: «Пасля прачытання кнігі (маецца на ўвазе «Затаённое слово», але для «Зеркала» гэта характэрна ў большай ступені. — Н. Р.) узнікае адчуванне сустрэчы з блізкімі людзьмі. Быццам сустрэўся з імі на вялікай дарожнай развітвацца. І адчуваеш, што напоўніўся новымі ўражаннямі, узбагаціўся душой. Так бывае, калі ў вялікую раку ўпадаюць ручайкі, рачулки, і яна становіцца яшчэ больш паўнаводная».

Навум РУДЭНКА

Край духоўнасці і гармоніі

Кніжная серыя «Мая Воранаўшчына», якая ўжо складаецца з трох кніг, пакуль што не выклікала шырокага розгаласу. Адрукавана ў Лідскай друкарні. Тыраж невялікі — 100—200 экзэмпляраў. Аўтары і ўкладальнікі жывуць не ў сталіцы. Але кніжная серыя, што пачалася з фальклорнага зборніка, валодае нечым прыцягальным. Найперш — той шчырасцю, з якой выкладаюць свае думкі ў мастацкіх творах аўтары, якія жывуць, працуюць, вучацца ў Воранаўскім раёне. А яшчэ прыцягвае апантанасць, уласцівая іх апавяданням, вершам, нарысам, што так ці інакш становяцца адлюстраваннем роднага і блізкага.

Перад вачыма — другая і трэцяя кнігі серыі: «Воранаўшчына эпічная: Зборнік празаічных твораў педагогаў і вучняў Воранаўскага раёна» і «Воранаўшчына лірычная: Зборнік вершаў педагогаў і вучняў Воранаўскага раёна». У прадмове да першай з іх кандыдаты філалагічных навук, дацэнты кафедры беларускай філалогіі Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы, члены Саюза пісьменнікаў Беларусі Руслан Казлоўскі, Аліна Сабуць заўважаюць наступнае: «Воранаўскі раён характарызуецца высокім творчым патэнцыялам сваіх жыхароў, сярод якіх ёсць не толькі аматары паэзіі, але і мастацкай прозы. Гэта людзі неабякавыя да жыцця, чуллівыя, патрыятычныя, з актыўнай грамадзянскай пазіцыяй. На літаратурнай карце Гродзеншчыны воранаўская пісьменніцкая дзялянка закаласавала і плядай таленавітых пісьменнікаў, і адметнай

пераемнасцю творчых стасункаў педагогаў і вучняў. У зборніку «Воранаўшчына эпічная» змешчаны апавяданні, эсэ, лірычныя мініяцюры ў прозе, літаратурныя казкі, нарысы і нават хроніка з пагадовымі запісамі. Ахоплены шырокі дыяпазон тэматыкі: ад патрыятычнай і гістарычнай тэм да тэмы маральнага выбару. Абраная творцамі эпічная форма дазваляе чытачу заўважыць не толькі апавядаемае, але і аўтара-апавядальніка, яго манеру бачыць і ўспрымаць навакольнае асяроддзе, яго склад розуму і пачуццёвую сферу. Аблічча пісьменніка выяўляецца і ў адкрытых маналагах, і ў вольным апаведзе пра край, пра яго людзей, пра іх працу і подзвігі, святы і будні, радасці і гора. Прыгажосць

воранаўскай зямлі спасцігаецца скрозь лад узвышаных думак яго творцаў, іх перажыванняў і меркаванняў».

Кнігі серыі «Мая Воранаўшчына» смела можна назваць бібліятэкай літаратурнага, патрыятычнага выхавання. Асабліва хацелася б параіць усім прачытаць нарыс Наталлі Якжык «Мая Воранаўшчына». Змест яго тлумачыць кароткае ўступнае слова, дзе аўтар задаецца пытаннем: «Які ён, Воранаўскі край?..» Наталля Якжык запрашае ў падарожжа па родных мясцінах. Асобныя раздзелы — адрасы адметных, цікавых гістарычных, знакавых у лёсе і воранаўскай прасторы, і Гродзеншчыны, і ўсёй нашай Беларусі мясцін: «Край рамантыкі» — аграгарадок Большыя, дом-сядзіба Путкамераў («Парк памятае Марылю Верашчаку, прыгожую і руплівую гаспадыню, каханую Адама Міцкевіча, нашага земляка, класіка польскай літаратуры...»); «Край гераізму» — Шаўры, ваколіцы Начы, мясціна, дзе фарміраваўся атрад Тэадора Нарбута; «Край асветы» — пра Радунь, школьны музей «Валуны крутых дарог мінуўшчыны»; «Край загадак і таямніц» — вандроўка ў Гайцунішкі і Канвельшкі; «Край духоўнасці» — пра касцёлы ў паселішчах Тракелі і Асавы; «Край мужнасці» — пра старонкі ваеннай гісторыі аграгарадка Пагародна і ваколіц... А ў нарысе Наталлі Якжык — і іншыя адметныя адрасы Воранаўшчыны. Як мне падаецца, «Мая Воранаўшчына» дасведчанага аўтара магла б стаць даволі прывабным асобным кніжным выданнем. У мінскім выдавецтве «Беларусь» некалькі гадоў запар выдаецца серыя «Падарожжа па родным краі». Пад яе пазнакай выйшлі цікавыя

кнігі Ігара Пракаповіча, Алеся Марціновіча, Сяргея Галоўкі, іншых вядомых краязнаўцаў краіны. Чаму б выдавецтву не звярнуцца да Наталлі Віктараўны Якжык, якая працуе дырэктарам «Навучальна-педагагічнага комплекса Канвельшкія яслі-сад-сярэдня школа» Воранаўскага раёна, з прапановай зрабіць краязнаўчую кнігу і пра Воранаўшчыну?

У «Воранаўшчыны эпічнай» — 12 аўтараў. У зборніку «Воранаўшчына лірычная» прадстаўлены вершы 18 паэтаў. Прыемна поруч бачыць плён мастацкай працы настаўнікаў і вучняў. Высокую ацэнку даюць паэтычнаму томіку серыі «Мая Воранаўшчына» Руслан Казлоўскі, Аліна Сабуць: «...Сапраўдная паэзія несумяшчальная з шэраццю і нейтральнасцю мыслення, з адсутнасцю пэўнага эмацыйнага тону. Мова вершаў паэтаў Воранаўскага раёна поўная экспрэсіі, якая становіцца дамінуючым пачаткам. Тут можна заўважыць каларытныя мастацкія тропы і своеадметную мастацкую вобразнасць. Край легенд і паданняў, край ваяроў і аратых, край старадаўніх традыцый, вельмі старажытны і вельмі сучасны — такой прадстане Воранаўшчына перад чытачом».

У серыі, заснаванай у 2022 годзе, ёсць рэдакцыйны савет. У яго ўваходзяць Н. Якжык, Н. Адамчык, Г. Янушка. Зборнікі выдадзены з удзелам Воранаўскага раённага выканаўчага камітэта пры фінансавай падтрымцы КСУП «Большыякі». Такі прыклад спрыяння развіццю літаратурных талентаў у рэгіёне проста ўражае!..

Мікола БЕРЛЕЖ

«Хваробы росту»

ЦК КПБ пільна ўглядаўся, якая моладзь ішла ў вялікую літаратуру ў 1960-я... Сярод іншых дакументаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, якія маюць дачыненне да літаратурнага працэсу мінулых дзесяцігоддзяў, сяродзіны XX стагоддзя, увагу прыцягвае і вось гэтая даведка ці дакладная запіска... Адрасаваная сакратару ЦК КП Беларусі таварышу Мазураву К. Т. (з 28 ліпеня 1956 да 30 сакавіка 1965 г. — Першы сакратар ЦК Кампартыі Беларусі), яна носіць даволі канкрэтную назву, якая адразу ўводзіць, што называецца, «у тэму»: «Аб рабоце партыйнай арганізацыі Саюза Письменнікаў БССР». Датавана 23 лютага 1963 года... Хто яе аўтары — можна толькі здагадвацца. Але ж не гэта нават галоўнае. Хто б ні стаяў за самім тэкстам — інакшым ён наўрад ці быў бы.

Напрыканцы 1950-х — у пачатку 1960-х гг. савецкая літаратура «ўздыхнула» на поўныя грудзі. Ці ў любым выпадку — паспрабавала дыхаць напоўніцу... Мяркуйце па імёнах і творах рускай і ўвогуле савецкай літаратуры, якія сталі вядомымі шырокаму чытачу ў тых гадах... У 1956 годзе выходзіць раман Уладзіміра Дудзінцава «Не хлебам адзіным». А яшчэ раней, у 1954 годзе, часопіс «Знамя» друкуе аповесць Ільі Эрэбурга «Адліга», якая і дала назву цэламу дзесяцігоддзю... Надрукаваны аповесці пісьменнікаў-франтавікоў Юрыя Бондарава, Рыгора Бакланова, а таксама творы беларускага прэзіяка Васіля Быкава — «Жураўліны крык» (1961), «Трэцяя ракета» (1962). Выдаюцца найлепшыя зборнікі вершаў паэтаў франтавога пакалення — Барыса Слуцкага, Аляксандра Межырава, Яўгена Вінакурава, Давіда Самойлава... 11 верасня 1955 года ў Маскве прайшоў першы Дзень паэзіі. Паэты выйшлі на пляцоўкі вялікіх паладаў культуры, на стадыёны, чыталі вершы ў кнігарнях. У 1958 годзе за раман «Доктар Жывага», надрукаваны за межама СССР, Барысу Пастэрнаку прысуджаюць Нобелеўскую прэмію па літаратуры... І разам з тым шмат што не друкавалі, забаранялі, на многія публікацыі абвальваўся шквал аглабелнай крытыкі...

І чамусьці перш-наперш у полі зроку цэкоўскіх работнікаў — літаратурная моладзь. Хаця што тут дзіўнага? Не крытыкаваць жа Петруся Броўку ці Міхася Лынькова, прызнаных майстроў беларускай літаратуры і на той ужо час...

З дакладной запіскі Першаму сакратару: «Мала пісьменнікаў прымае ўдзел у працы секцыі прозы. Пасяджэнні секцыі дэталёва не прадумваюцца, не рыхтуюцца і праходзяць не заўсёды ўдала. Вельмі важным было пасяджэнне секцыі 31 мая 1962 г., на якім стаяла пытанне пра творчасць маладых прэзіякаў. Аднак гэта пасяджэнне гаворыць толькі пра тое, як нельга арганізоўваць абмеркаванні. За некалькі дзён да пасяджэння ў газеце «Звязда» быў надрукаваны артыкул «Пацяруха» пра кнігу Б. Сачанкі «Барвы ранняя восені». І замест таго, каб сапраўды абмеркаваць творчасць маладых прэзіякаў, доказна адзначыць, што ў іх творчасці добрага, над чым варта задумацца, усё абмеркаванне звалося да грубага асуджэння артыкула і ўхвалення няўдалых твораў Б. Сачанкі, І. Пташнікава і некаторых іншых маладых пісьменнікаў. Ганебна вялі сябе на гэтым абмеркаванні навуковыя супрацоўнікі Інстытута літаратуры Акадэміі навук БССР В. Гапавы, Д. Бугаёў, В. Каваленка. Іх дэмагагічныя, крыклівыя выступленні не атрымалі вартага адпору з боку больш стальных пісьменнікаў, якіх, на жаль, на гэтым пасяджэнні было вельмі мала». Калі азірнуцца назад, аглядзець усё зробленае ў прозе лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа Барысам Сачанкам, які так заўчасна пайшоў з жыцця, не дасягнуўшы і сваёй 60-й вярсты, то якраз яго першыя кнігі, «Дарога ішла праз лес» і «Барвы ранняя восені», вылучаюцца сваёй свежасцю, цэпльнай, гавораць пра талент пісьменніка, яго арыгінальнасць. І хто ведае, калі б не такога кшталту аглабелнасць, якая была скіравана на творчыя здзяйсненні маладога аўтара, то, магчыма, і іншым, больш плённым быў бы ўвесь яго мастацкі шлях...

«Як секцыя прозы, так і паэзіі ў асноўным займаецца абмеркаваннем творчасці маладых тады ж, калі звяртаюцца з заявамі аб прыёме ў Саюз, — чытаем у дакладной запісцы. — Дарэчы, як відаць з пратаколаў, творы маладых абмяркоўваюць у асноўным маладыя члены секцыі, часам да іх далучаюцца М. Калачынскі, С. Шушкевіч, А. Русецкі, А. Вялюгін. Але бывалі і такія выпадкі, калі, напрыклад, пра вершы У. Ляпёшкіна рабіў даклад А. Дзеружынскі, які нават не з’яўляецца членам Саюза (так, Аляксандра Дзеружынскага прынялі ў СП БССР у 1964 г. — В. С., К. Л.). Мяркуем, што было б больш карысці, калі б гэта рабілі старэйшыя і больш вопытныя пісьменнікі і паэты...

Асноўны недахоп у рабоце ўсіх секцый заключаецца ў тым, што яны мала займаюцца сапраўды творчымі праблемамі, слаба вядуць канкрэтную працу па павышэнні якасці мастацкіх твораў...»

Чытаем далей: «...За апошні час у беларускую літаратуру прыйшло нямала таленавітай моладзі, якая сваёй творчасцю звярнула на сябе ўвагу чытачоў і крытыкі. Маладыя пісьменнікі ўсё больш настойліва заяўляюць аб сабе, у іх творах прыкметнае імкненне творча асэнсаваць нашу рэчаіснасць, адлюстраваць тую вялікую перамену ў нашым грамадстве, якія адбыліся пасля XX з’езда КПСС.

У маладых не толькі бясспрэчныя поспехі, значныя творчыя дасягненні, але ў іх ёсць і свае цяжкасці, свае «хваробы росту». Маладым літаратарам патрэбна пастаянная ўвага як з боку пісьменніцкай арганізацыі, так і з боку друкаваных органаў.

Нельга сказаць, што ў Саюзе пісьменнікаў не цікавіцца творчасцю маладых, што іх творы не выносяцца на абмеркаванне, не разглядаюцца ў творчых секцыях. Нядаўна праведзены адкрыты партыйны сход, на якім асноўная ўвага была звернута на творчасць маладых. Саюзам пісьменнікаў арганізаваны шэраг паездак маладых пісьменнікаў на цаліну, у калгасы і саўгасы рэспублікі.

Аднак сапраўдны аналіз іх творчасці пачынаецца тады, калі кнігі маладых па нейкіх прычынах затрымліваюцца ці бракуюцца ў выдавецтве ці калі на кнігу маладога пісьменніка з’яўляецца адмоўная рэцэнзія. Так здарылася з кнігамі І. Пташнікава «Чакай у далёкіх Грынях», Б. Сачанкі «Барвы ранняя восені».

Не ва ўсіх творчых секцыях аднолькава патрабавальна адносяцца да творчасці маладых пісьменнікаў. У секцыі дзіцячай літаратуры часам без усялякіх на тое падстаў захвальваюцца слабыя ў мастацкім плане творы,

якія рэкамендуюцца да выдання.

Партыйная арганізацыя Саюза, яго Праўленне слаба дапамагаюць маладым пісьменнікам сцвярджаць і развіваць тое добрае, што ёсць у іх творчасці, і зусім сціпла гавораць пра недахопы.

Не так даўно на пасяджэнні крытыкі слухалася пытанне пра стан крытыкі ў часопісах «Беларусь» і «Малодосць». На жаль, выступоўцы амаль не краналіся такіх пытанняў, як суб’ектыўнасць і густаўшчына ў беларускай літаратурнай крытыцы. А такія з’явы яшчэ маюцца. У свой час усе літаратурныя часопісы захлёбваючыся хвалілі першыя кніжкі маладых пісьменнікаў В. Адамчыка і Р. Барадуліна. Несумненна, гэта здольныя людзі, але было б больш карысці, каб гэтыя артыкулы і рэцэнзіі адзначаліся глыбокім і канкрэтным аналізам без лішняга фіміяму...

Зусім не дзіўна, што крытычныя заўвагі выклікае стаўленне, на шчасце, добрае і разумнае стаўленне старэйшых пісьменнікаў да сапраўды таленавітых Рыгора Барадуліна, Вячаслава Адамчыка... Таленты заўжды прыкметныя, выклікаюць зайдзрасць, ды і вырастаюць, фарміруюцца ў асобы, калі самі здольныя крытычна разглядаць рэчаіснасць... Рыгор Барадулін прыблізна ў тую часіну, калі пісалася дакладная запіска, мо крыху раней, напрыканцы 1950-х, напісаў такую эпіграму:

Аб сабе заяўляе прама:
Не паэт — а сучаснасць сама.
Кожны верш — то яго праграма,
Толькі дзеянне штосьці няма.

І ў дакладной запісцы прастай мовай, месцамі — з падтэкстам, інтанацыяй скіраваны на галоўнае, па меркаванні, зразумела, работнікаў ЦК, — літаратура павінна «ісці ў нагу з часам»... Толькі, атрымліваецца,

самі пісьменнікі абавязаны прыслухоўвацца да дырэктывы, якія каментуюць гэты час, іначай, калі самі аглядаюць час, разважаюць пра яго, то здольны і памыліцца...

Са звароту да Першага Сакратара: «Паўсядзённая, настойлівая творчая вучоба маладых падмяняецца асобнымі мерапрыемствамі, якія пры ўсёй іх каштоўнасці застаюцца хіба што толькі асобнымі мерапрыемствамі.

Маладыя літаратары яшчэ не заўсёды цвёрда ведаюць, на якіх баках нашага жыцця варта засяродзіць увагу, якія людзі, падзеі, канфлікты з’яўляюцца галоўнымі для сённяшняга дня.

Адным з істотных недахопаў у рабоце партыйнай арганізацыі з маладымі пісьменнікамі з’яўляецца і тое, што ёй не ўдаецца яшчэ наладзіць большую творчую сувязь паміж пісьменнікамі старэйшага пакалення і маладымі. Пісьменнікі старэйшага пакалення вельмі рэдка выступаюць у друку з рэцэнзіямі па кнігах маладых, не прымаюць удзелу ў рэдагаванні іх кніг.

Газета «ЛіМ» у 1962 годзе ўвяла спецыяльную рубрыку — «Слова пра малодшага сябра». З аналізам творчасці маладых мастакоў і акцэнтаў выступілі народны мастак БССР З. Азгур, заслужаныя артысты БССР А. Асторына, А. Шкайскі, дырыжор В. Барсаў і г. д. Разам з тым за ўвесь перыяд ніхто са старэйшых і вопытных пісьменнікаў не прыняў удзел у гэтым карысным пачынанні.

Пэралічаныя вышэй недахопы ў рабоце з маладымі пісьменнікамі, а таксама адсутнасць вартай патрабавальнасці з боку рэдакцый часопісаў і выдавецтваў прыводзяць да таго, што ў друку з’яўляюцца такія «сачыненні», як «Плыві, мой чоўн» В. Шаціла, «Чакай у далёкіх Грынях» І. Пташнікава, асобныя апавяданні Б. Сачанкі, некаторыя вершы А. Наўроцкага і У. Караткевіча і г. д.

Зніжана патрабавальнасць у апошні час і пры прыёме ў члены Саюза. Не паспее яшчэ выйсці першая кніга, як выдаецца членскі білет. А ўсім жа вядома, што ранняя прафесіяналізацыя карысці не прыносіць, паколькі жыццёвы шлях, які заключаецца ў асноўным у трохкутніку — «школа — інстытут — Саюз», без працоўных навываў дае вельмі павярхоўнае веданне жыцця, скоўвае творчыя магчымасці, у некаторых выпадках вядзе да аднабаковай, няправільнай пастаноўкі пытанняў сучаснай рэчаіснасці...

Партарганізацыя Саюза слаба прыцягвае маладых пісьменнікаў да ўдзелу ў грамадскай рабоце, недастаткова сочыць за павышэннем іх палітычнага ўзроўню, не рыхтуе да ўступлення ў члены КПСС...»

І яшчэ: «Ростам партыйных шэрагаў партарганізацыя займалася нездавальняюча, паколькі з 1952 г. у шэрагі членаў КПСС ніхто з пісьменнікаў не прыняты».

Іхаця ў рабоце партыйнай арганізацыі і самай пісьменніцкай арганізацыі рэспублікі было знойдзена і нешта станоўчае, дакладная запіска Першаму сакратару ЦК Кампартыі Беларусі падштурхоўвае да наступнае высновы... Беларускае мастацкае літаратура і ў другой палове 1950-х — на пачатку 1960-х гг. развівалася згодна законам жыцця, законам мастацтва. І з таго часу, з 1961 — 1962 гг., засталіся кнігі, творы, за якія беларускай літаратуры не сорамна... Згадаем хця б некаторыя. У 1962 г. у пятым-шостым нумарах часопіс «Полымя» друкуе раман Уладзіміра Караткевіча «Нельга забыць». А годам раней у красавіцкім нумары «Полымя» выходзіць аповесць пісьменніка «Раман Ракута», цяпер вядомая пад назвай «Сівая легенда»... Дарэчы, у лютым — 1-га і 26 лютага (дакладная запіска Першаму сакратару датавана 23 лютага 1963 г.) — у «Літаратуры і мастацтве» змешчаны ўрывкі з рамана «Каласы пад сярпом тваім» і з «Дзікага палявання караля Стаха»... У 1960 годзе выходзіць кніга апавяданняў Вячаслава Адамчыка «Млечны Шлях». Паступова становіцца відавочным, што чытача больш прыцягвае тое, што характарызуе творчасць праз асабістае, тое, што не нагадвае пра капіраванне, няхай сабе і «ідэяна правільнае» капіраванне... Невыпадкава славуць беларускі прэзіяк Янка Брыль сярод іншых запісаў у 1962 годзе ў «Сваіх старонках: Да творчай біяграфіі» пакідае наступнае назіранне: «Ці сваё, ці чужое, але добра сказаў нядаўна Куляшоў, праслухаўшы верш Караткевіча: «Гэта вельмі асабістае, гэта — здорава!»».

Вячаслаў СЕЛЯМЕНЕЎ,
Кастусь ЛЕШНІЦА

Выданні розных гадоў.

Paica БАРАВІКОВА

Пяюць дразды

Памяці мужа

У мроіве пялёсткавым сады.
Нашто мне цуд вясновага квітнення?
Абселі голле яблыняў дразды,
а я ні ў чым не бачу суцяшэння.

Прыроды харакство, куды ні глянь!
А я нічым душу сваю не ўзрушу,
нібы накрыў салёны акіян
маю лясную, бэзавую сушу.

Ні сёння, ні ў ніякія разы
былая радасць не агорне болей.
Пяюць, як ачмурэлыя, дразды,
а я маўчу... Пякучы ком у горле.

***

Цяпер ужо стала звычай
глядзець на краёчку
наспелага лета,
як у цемры набліскае ў небе
знічка,
бы каханы запальвае цыгарэту...

Назаўжды развяло раздарожжа.
Разумею, што марна чакаць
год за годам,
бо толькі сонца вяртацца можа,
назваўшы вяртанне сваё ўзыходам.

Скрыпач.
Мелодыі навальніцы

З хмары выслізнуў вецер і з парывістым
гневам
падхапіў, пакаціў кімсьці кінуты мяч...
Чую гукі, стаю пад грымучай залевай,
падалося, іграе ў захмар'і нябачны
Скрыпач.

Не збягаю, стаю... Ліст каляны і ліпкі
з дрэва ўпаў на ічаку,
захліпнуўся дажджом
небакрай.

Чую ў кроплях дыханне дзівоснай,
таёмнае
скрыпкі,
і прашу Скрыпача я: ты іграй,
ты іграй...

Вецер гоніць і гоніць мяч пакінуты
нечы.
Я збярэ сёння нервы ў тугі, як ніколі,
пучок.
Ты злуешся, Скрыпач, —
на зямлі калатнеча,
і ў руках тваіх грозна ўзлятае
маланкай
смычок.

Ён праніжа паўнеба,
перамовіцца похапкам
з громам,
дождж шуміць — ці то стогн,
ці то чуецца
плач...
Дарагі мой Скрыпач, ты не ведаеш
стомы,
дык іграй і хоць трошачкі штосьці
ў гэтым свеце зынач...

На забытай сядзібе

Рэха вярнулася колішнім спевам,
пераадолела цемру прадоння,
з семени вырасла новае дрэва
і не пазнала роднага ўлоння...

Зарос падмурак, дзе была хата,
лапik чабору аблашчу рукамі —
і, як нагляд апошняга сармата,
праткне душу счарнелы ў часе
камень.

Накід у сінім колеры

На свежым золку — сіне-сіне...
Рака сінечаю дыхне.
І ў той сінечы бераг гіне,
няма за што ўчапіцца мне.

Наўкол туман, што сіні іней.
Калюць вербы ў сіняве.
І качачка ў той сінэй стыні
ў бяздонне сіняе плыве...

У Белаазёрску

Са згадак пра Ніну Мацяш

Усё часцей вяртаюцца ўспаміны.
Ужо хмызняк за Нівамі галей.
Спявалася так добра нам у Ніны,
антонаўкі ляжалі на сталей...

Бадзяўся вецер на завулках
дзёрзка,
а ноччу лапчыў яблынек галіны...
І чуўся пошум над Белаазёрскам,
нібы чыталі травы вершы Ніны.

Алена ВЯЧЭРСКАЯ

***

Я так люблю цябе, восень!
З табой падабенства маю:
І дні мае ветрам зносіць,
І сумныя думкі згрызаюць...
А неба тваё так нізка,
Бліжэй, чым уся зямля...
Каралёў рабінавых нізка
Свіціцца... Эміль Заля
Дагэтуль не прачытаны —
Пачну, можа, дні праз тры...
Мой крыж залаты вышываны
Лістотаю на вятры,
Зоркай на ўсходзе кожнай,
Музыкай соннай глушы...
Восень, табе так самотна,
Але не прашу: «Напішы!..»

***

Яшчэ не ўсё прапала, сябра мой!
Яшчэ гучыць струна тваёй гітары —
І лёгка ў вышыню ўзлятаюць пары
Слоў, закаханых лебедзяў, глядзі!

Яшчэ не ўсё прапала, сябра мой!
Яшчэ ляціць магутна і імкліва,
Як гукі струнаў, звонкі летні лівень
На ноты ніў зялёных, маладых.

Яшчэ не ўсё прапала, сябра мой!
Яшчэ з прасторы,
вечерам адкрытай,
Нам зорнае свято спускае крылы
І абдымае музыку вады...

Яшчэ не ўсё прапала, сябра мой!
Яшчэ светла-цяністая завеса
Сціішае акіян бурлівы бэзу
І пырскі ловіць павучковы скіт.

Яшчэ не ўсё прапала, сябра мой!
Яшчэ вятры сваю тугу шпурляюць

На дрот слупоў, ды іх не заўважаюць,
Спяшаюць да надзеі цягнікі.

Яшчэ не ўсё прапала, сябра мой!
Хай імагінэ іліяхоў прыпынена
нібыта,
Душой прамень вясновы не забыты,
Жыццё пульсуе ў лініях рукі...

Захоўвае душа

Душы захоўваць сум часоў былых,
Страх будучых,
Шукаць з табой сустрэчы.
Пагібелі чакае кожны міг,
І кожны крок аплакаць мусіць вецер.
На кветцы кропляў восеньскіх уздрыг,
Як музыка, што ў нотах лёс пакінуў,
Зрываецца мне на далонь згары,
Нібыта плача па былых вышынях.
Як дзіўна, што разлучыць нас
не смерць,

Жыццё радком сарвецца,
роўным болю, —
Завершыць недапісаны свой верш
Асенняй кропляй слёз на мацыёле.

Дарожная песня

Не сумуй, безумоўна, я з'еду.
Неба скончыць блукаць між снягоў
І па слёзным замеценым следзе
Верне ўсё да сваіх берагоў.

Дрэў галіны пра літасць не моляць,
Не адчуць ім паверхняй кары,
Як у просіні зяблай зімовай
Стук сякеры пранік праз вятры.

Не сарвецца слязою на глебу
Голас гэтых стамлёных вятроў...
Пра былое тлумачыць не трэба.
Не сумуй, зразумею без слоў.

Адгуляла зіма ў снегавей
І ля вогнішча сцішыць свой бег.
Не сумуй... Шкадаванням не веру...
Проста мне час вяртацца прыспеў.

Проста дзесьці слязой нетутэйшай
Праліваецца сонца на снег,
Час адвечнай вясноваю песняй
Лёд зрывае з няскораных рэк.

Проста міг назаўсёды спавіўся
Той гаючай пняшчотаю сноў
І святальным агнём азарыўся...
Боль мінуў, засталася Любоў.

Пераклад з рускай
Міколы КАНДРАТАВА

Марына ШАДУЯ

Асілкі-дубы

Бяскончасць нябёсаў кранаюць сваім
галлём,
Шапочуць пра нешта вятрам уначы,
а ранкам
Жаўрук заспявае наблізу з такім
пачуццём,
Што лісце сарвецца і ў танцы
кружляе над ганкам.

І будуць асілкі-дубы, як за дзецымі,
сачыць
За тымі лістамі і вокнамі бацькавай
хаты,
Усмешкі і крыўды ўсе нашы ўпотаі
лічыць,
А імі любое дзяцінства заўсёды багата.

І будзе матуля ціхутка спяваць
Ды смажыць аладкі, каб дзеці раслі
ў згодзе
З сабою, людзьмі, каб умелі яны
шанаваць
Асілкі-дубы, па небе галлём
што водзяць.

І будзе так многа наперадзе сонечных
дзён,
Бацькоўскай пняшчотай,
як шалем пуховым,
сагрэтых.

Дубы каля хаты забралі ў салодкі палон
Усе мае сны. Ім дзякуй вялікі за гэта.

***

Калі ласка, квіток да прыпынку
«ДЗЯЦІНСТВА».
Грошай мне не ішкада.
Колькі трэба, скажы?
Там рамонкі на лузе, маёй маці хусцінка
Калываюцца з ветрам... То мае міражы.

Там зімой на падворку снег блішчыць
на марозе
І здаецца жывым у двары снегавік.
Там аб нечым шапоча з грушай дуб
пры дарозе.
У бясконцай прасторы смутак цалкам
мой знік.

Лужа там нібы мора, і ніякіх памылак
За плячыма. І крыўд не гуртуецца раць.
Мне квіток да «Дзяцінства»!
Што, у вас перапынак?
Ну, нічога. Не к спеху. Я магу пачакаць.

Фота Кастуся Дробава

Тамара БУНТА

Аскепкі памяці-2

Абразкі

калі той узначальваў Маладзечанскі абкам партыі. Калісьці яе муж-нябожчык разам з Прытыцкім быў на падпольнай рабоце ў Заходняй Беларусі. Вось і даверылі.

Марыля жыла адна, у старой хаце, пабудаванай «яшчэ да палякаў». І дах на яе хаце таксама быў стары і дзіравы, таму ў непагадзь жанчына гаравала ад дажджу.

Купіць жа шыфер не магла — у той час гэта быў страшэнны дэфіцыт. Каб набыць яго, запісваліся ў чаргу на лесагандлёвым складзе і потым доўга чакалі, пакуль тавар прывязуць. А запіскаца ў тую чаргу можна было толькі з дазволу галоўнага гарадскога ці раённага архітэктара на будоўлю новай хаты. Таму дапрасіцца шыферу старой вясковай жанчыне, якая не будавалася, было цяжка, амаль немагчыма.

І вось Марыля ездзіла з паклонам і да раённага начальства, ездзіла, а потым і гаворыць:

— Ну ўсё, паеду заўтра ў Мінск, у цэка, і паскарджуся на вас! Я самога Прытыцкага карміла! Сяргей Восіпавіч заўсёды еў мае стравы і дзякаваў, а цяпер, на старасці гадоў, мне аніякай пашаны!

І хто яе падвучыў так прыстрашыць? Аднак у райцэнтры толькі пасмяяліся са старой як з дурной: ну дзе той ЦК КПБ і дзе яна!..

Назаўтра Марыля ўстала рана-раненька. Пешшу дайшла са сваёй вёсцы да Беніцы, адтуль першым аўтобусам паехала ў Маладзечна, там села на электрычку і праз дзве гадзіны была ў Мінску.

Мусіць, гэта быў яе дзень — усё спрыяла старой. На сталічным вакзале яна запытала ў строгага, але ўважлівага міліцыянера:

— Дзе тут цэка, куды народу можна паскардзіцца на несправядлівасць?..

І міліцыянер спакойна патлумачыў ёй, на якім аўтобусе трэба ехаць да будынка ЦК КПБ.

На прыступках вялікага дома з высокімі дзвярыма Марылю прыпыніў яшчэ адзін строгі, але ўважлівы міліцыянер і цярдліва выслушаў расповед пра тое, як яна калісьці працавала кухаркай у доме Прытыцкага, як гатавала яму смачныя стравы і як Сяргей Восіпавіч еў і хваліў іх, еў і дзякаваў... А цяпер ёй у раёне шыферу не хочуць выпісаць! Вось з-за гэтай несправядлівасці яна і прыехала ў цэка, каб разабраліся.

Унутр вялікага дома міліцыянер яе не пусціў, аднак паклікаў адтуль маладжавага чалавека ў строгім гарнітуры і пры гальштуку. Той таксама пачаў распываць старую. Пакуль Марыля пераказвала сваю гісторыю наноў, маладжавы чалавек хуценька запісваў яе расповед у невялікі нататнік.

— Надта дзякаваў мне Сяргей Восіпавіч за смачныя стравы! — падкрэслівала Марыля сваю заслугу перад партыяй. — Еў і хваліў! Еў і хваліў!

— Добра, — прамовіў маладжавы чалавек, хаваючы нататнік у кішэню. — Едзьце дадому — ваша пытанне будзе вырашана!

— Як? — не паверыла Марыля, яна ж нават яшчэ ў цэка не зайшла!..

Старая баялася: калі і тут ад яе адмаўляцца, прыйдзеца гаравач з дзіравым дахам ажно да смерці.

— Станоўча! — адказаў маладжавы чалавек і пайшоў за высокія, моцныя дзверы.

Марыля не зразумела ягонага адказу, але адчула, што ён прамовіў нешта важнае, слушнае.

Па сталіцы старая не бадзлася — навошта тая ёй, ды і заблукаць баялася ў вялікім горадзе. Адразу паехала

на вакзал і праз дзве гадзіны была ў Маладзечне. На кірмаш не пайшла — запозна. У краме каля аўтастанцыі купіла чатыры боханы хлеба, сабе і парскоу, і колца ліверкі. Потым села ў аўтобус да Беніцы, а стуль прывычна пайшла дадому пешшу, быццам і не стамілася...

Калі Марыля прыйшла да сваёй хаты, на падворку ляжаў прыгожы стос новага, бялюткага, чысценькага шыферу.

— От як Сяргей Восіпавіч мяне цаніў! — хвалілася яна потым па ўсёй вёсцы. — Нават і ў цэка пра гэта ведаюць!

Сама ж Марыля не ведала, што, пакуль яна ехала ў электрычцы, з ЦК КПБ патэлефанавалі ў Маладзечанскі райкам партыі і загадалі, каб заслужанай працаўніцы сельскай гаспадаркі выпісалі шыфер. А пакуль старая купляла ліверку ў краме, а потым грэслася ў перапоўненым ЛАЗе дадому, ёй у вёску прыпёрлі ўжо на машыне шыфер. І толькі таму, што ў раён патэлефанавалі з самога ЦК!.. А пра заслугі перад партыяй — ні ейныя, ні яе мужа-нябожчыка — ніхто і не пацікавіўся.

Чырвонае яйка

На Вялікдзень сама прыгадала...

У школьныя гады была ў нас адна забаўка — у Велікодную ноч хадзіць на царкоўную службу, але не маліцца, а пільнаваць нашых настаўнікаў, якія прыходзілі да царквы пільнаваць нас: маўляў, ці не пайшлі піянеры і камсамольцы ў храм разам са сваімі бацькамі?..

Напярэдадні Вялікадня, увечары, гадзін у дзесьці, старэйшыя хлопцы і дзяўчаты з нашага завулка збіраліся і вясёлым гуртом накіроўваліся ў бок гарадской царквы. Ну, і меншая дзятва бегла за імі ўслед.

Гуртаваліся, па-першае, каб было не так страшна ісці па пустых, цёмных, не заўсёды асветленых ліхтарамі вуліцах, а па-другое, каб было з кім пасмяяцца з настаўнікаў, якіх дырэктар штогод прымушаў гнаць дадому недарэчных вучняў.

Звычайна мы выходзілі на ўскрай старой брукаванай плошчы, дзе стаяла царква, хаваліся там за дрэвамі або за вуглом двухпавярховага, яшчэ дарэвалюцыйнай пабудовы, дома і вышуквалі ў натоўпе знаёмыя постаці.

Калі пазнавалі сваіх настаўнікаў, весяліліся: мы іх бачым, а яны нас — не! Стаялі, назіралі ды пасмейваліся з таго, як тыя тупаюць на адным месцы і дарэмна круцяць галовамі па баках. Аднак чапацца з імі ніхто не збіраўся. Ведалі, што неўзабаве пойдзем дадому спаць, а настаўнікі будуць мерзнуць тут усю ноч. І мы, дурныя, радаваліся гэтаму...

Святкаваць рэлігійныя святы ў той час было забаронена. За велікоднае яйка, прынесенае ў клас, маглі выгнаць калі не з піянераў, то з урока дакладна. Такая гісторыя аднойчы здарылася ў нашай школе.

Пасля Вялікадня сямікласнік Санька Сініцкі на ўроку фізікі дастаў з партфеля чырвонае яйка і пачаў гуляцца з ім.

Трэба зазначыць, што хлопец быў вялікім неслухам і настаўнікаў не надта баяўся. Яго бацькі развяліся, а ў той час гэта было рэдкасцю. Таму ў школе ніхто не здзіўляўся, што хлопец расце лайдаком і невукам.

— Хрыстос уваскрос! — гучным шэптам паўтараў Санька і прыдурліва хрысціў лоб.

Аднакласнікі наўкол яго пераглядаліся і спадцішка пасмейваліся.

Аднак «фізіца» не пацярпела такога дурасліўства на ўроку: адабрала ў хлопца чырвонае яйка і храснула яго аб Санькаў лоб, расціснула, а потым расцерла па ўсім твары.

Яйка было зварана ўсмятку, і вадкі жаўток запэчкаў лоб, нос, шчокі хлопца, а таксама пальцы настаўніцы.

— Вось табе — Хрыстос уваскрос! А вось табе — сапраўды ўваскрос! — прамовіла «фізіца» і выцерла далонь аб белую кашулю вучня. — А цяпер прэч з класа, парсюк!

Калі Санька выходзіў з класа, ніхто з яго аднакласнікаў ужо не смяяўся.

— Вас Бог пакарае! — дзёрзка прамовіў хлопец наперакор настаўніцы, хаця сам ледзь стрымліваў слёзы пасля абразы.

Аднак «фізіца» добра ведала свой прадмет выкладання.

— Ніякага Бога няма! — строгім голасам абвясціла яна сцішаным вучням. — У свеце ўсё адбываецца па законах фізікі. Прадметам фізікі з’яўляецца матэрыя, якая існуе вакол нас. Тое, што можна памацаць рукамі. А Бога нельга памацаць рукамі, значыць, ён не існуе! Зразумелі?..

...Праз трыццаць гадоў я стала часта заходзіць у тую самую царкву на старой плошчы ў маім родным горадзе: памінала маці-нябожчыцу.

У выходныя я прыязджала са сталіцы ў апусцелы мамін дом, у суботу хадзіла на могілкі, а ў нядзелю ішла ў царкву. Я ўжо ведала, што яна называецца Свята-Пакроўскай, што ёй больш за сто гадоў і што за ўвесь час свайго існавання царква ніколі не была зачыненая. Як кажуць, намоленае месца. Раней гэта ўсё мне было нецікава...

Аднойчы пасля імшы нехта аклікнуў мяне на цвінтары. Я з радасцю пазнала сваю былую класную кіраўніцу. Сустрэчы каля храма я не здзівілася — ужо чула ад былых аднакласнікаў, што наша «класуха», гэта вытанчаная школьная «французжанка», заканадаўца тагачаснай моды, стала шчырай праваслаўнай верніцай. Мы крыху пагаманілі з ёю, успомнілі вучняў нашага класа — хто дзе цяпер...

Мая класная кіраўніца была не адна, побач з ёю стаяла ўжо досыць старая, самавітая бабуля ў белай хусцінцы. Яна цярдліва чакала ўсю нашу размову і паблажліва ўсміхалася мне. Твар у яе быў прасветлены, вочы добрыя-добрыя — многія людзі пасля імшы выходзяць з царквы ў такім узнёслым настроі.

— Пачакай, — раптам спахапілася мая класная кіраўніца. — А вось гэтую жанчыну ты пазнаеш?

І тут жа звярнулася да бабулі ў белай хусцінцы:

— А вы пазнаеце сваю былую вучаніцу?

Мы здзіўлена ўтаропіліся адна ў адну. І абедзве ніяк не маглі здагадацца, хто ёсць хто. Час змяніў нас.

Тады мая класная кіраўніца ўрачыста прадставіла нас.

Мы былі ўражаны абедзве. Бабуля — тым, што я з хударлявага, цыбатага дзяўчаты ператварылася ў мажную кабету. А я — тым, што гэта сціплая на выгляд багамолка з прасветленым тварам і добрымі вачыма — тая самая настаўніца фізікі, якая калісьці жорстка расцерла велікоднае яйка па твары свайго вучня.

Вось ужо дзе я не чакала сустрэцца з ёю — каля царквы!..

«Няўжо ўсё ж такі атрымалася намацаць Бога?» — так і карцела запытацца ў яе. Але своечасова прыкусіла язык: я і сама не так даўно прыйшла ў храм і пахрысцілася.

Што рабіць з аскепкамі памяці — сваёй і чужой? Бабуля расказвала, мама расказвала, бацька расказваў, выпадковы чалавек у цягніку расказваў... Многіх з іх ужо даўно няма на гэтым свеце, а гісторыі засталіся. Да іх дадаюцца тыя, якія захоўваюцца ў розных закутках маёй памяці, часам далёкіх і патаемных. Цяпер усе яны жывуць у маёй душы. Жывуць, пакуль я жывая. Мусіць, трэба пераказаць іх вам...

Рукавы

Мама расказвала...

Калі мая бабуля Рыпіна ішла замуж, то яе маці, мая прабабуля, разам з пасагам дала ёй вышываныя рукавы сваёй святочнай кашулі, якія яна, у сваю чаргу, атрымала разам з пасагам ад маёй прапрабабулі. Мама казалася, што тыя рукавы, старанна і прыгожа вышытыя адметным узорам ад плячэй і да запяцця, цаніліся самі па сабе і перашываліся з адной кашулі на другую: тканіна на грудзях і спіне зношвалася, яе адпорвалі і ставілі новую — да рукавоў.

Але рукавы перадаваліся з пакалення ў пакаленне не толькі як вялікая каштоўнасць: у мамінай мясцовасці, на Мсціслаўшчыне, сярод сялян быў такі звычай — пасля першай шлюбнай ночы, калі маладая была цнатлівая, то ёй у вышываныя рукавы свякроўка насыпала цукерак і пернікаў, а калі нявеста была «нячэсная» — ёй у гэтыя рукавы накладвалі каровіных праснакоў. Мая бабуля атрымала цукеркі...

На жаль, тыя цуда-рукавы згарэлі ў вайну разам з бабулінай хатай. А хацелася б хоць адным вокам глянуць на іх, ужо не кажучы пра тое, каб атрымаць у пасаг, а потым перадаць сваім дочкам як сямейную рэліквію...

Самы жвавы

Мама расказвала...

Напрыканцы дваццатых гадоў у суседнім сяле камсамольцы разбуралі царкву. Скінулі зван, выкінулі з храма абразы.

Збегліся людзі. Старыя стаяць, плачуць, просяць:

— Хлопчыкі, не разбурайце! Пабойцеся Бога — ён усё бачыць!

А хлопцы смяюцца са старых, быццам з дурных. Адзін, самы жвавы, кажа:

— Ды што там ваш Бог бачыць? Во, глядзіце!..

Узяў і нажом выразаў вочы Хрысту на абразе.

Неўзабаве той дзяцюк ажаніўся. Праз час яго жонка нарадзіла дачушку. А дзяўчынка — спяная! Тут усе і прыпомнілі няшчаснаму бацьку, як ён Хрысту на абразе вочы нажом выразаў.

Не вытрываў хлопец, кінуў жонку з дзіцем і з’ехаў кудысьці...

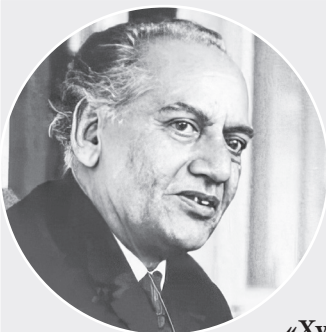
Шыфер

Бацька расказваў...

У іх вёсцы жыла старая жанчына, Марыля. Нядоўгі час яна працавала кухаркай у доме Сяргея Прытыцкага,

«Зямля-працаўніца ідзе, не вагаецца...»

Пачатак новай дарогі Фаіза

Упершыню вершы вялікага паэта на мове ўрду Фаіза Ахмада Фаіза пабачылі свет асобнай кнігай на рускай мове ў 1960 годзе. Зборнік выйшаў у Маскве. У 1962 годзе мастаку слова была прысуджана Міжнародная Ленінская прэмія «За ўмацаванне міру паміж народамі». Дарэчы, пакістанскі паэт і жыў некаторы час у сталіцы Савецкага Саюза — з 1979 па 1982 год. Вярнуўся на радзіму незадоўга да сваёй смерці. Напрыканцы жыцця быў намінаваны на Нобелеўскую прэмію. Паэт-змагар, паэт, які красамоўна выклаў філасофію супрацьстаяння злу, і зараз цікавы чытачам розных краін і народаў. Новую кнігу Фаіза Ахмада Фаіза, «Фаіз», што выйшла ў Маскве ў выдавецтве «Художественная литература», у Саюз пісьменнікаў Беларусі прынёс Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Пакістана ў Рэспубліцы Беларусь Саджад Хайдэр Хан. Малады паэт і перакладчык Рагнед Малахоўскі з ахвотай пагадзіўся пераўвасобіць на беларускую мову некалькі твораў легендарнага паэта. Будзем спадзявацца, што гэтае пачынанне стане трывалым мастом да развіцця беларуска-пакістанскіх літаратурных сувязяў на сучасным этапе.

Кастусь ХАДЫКА

Фаіз Ахмад Фаіз

Жнівень 1952 года¹

Паглядзі, як пераможна ўладу ўсю бярэ вясна.
І каўнер бутона ружы з нецярпеннем рве вясна.

Яшчэ жоўкне ліст зімовы, а наветра ўсё цяплее,
У садах свае газэлі ўсё смялей пье вясна.

Цені тут яшчэ начныя. Але снежныя вяршыні
Рдзюць ярка. З ранкам разам з-за цяснін ідзе вясна.

Брат, няма чаго губляць нам! Ахвяруй усё жыццё ты!
Ва ўрачыстасці навокал поле, сад, народ, вясна.

Хто пакутуе ў вязніцах — ранак волі хай прысніцца.
Ў тым парукай вольны вецер, што з сабой нясе вясна.

О, Фаіз! Няхай пустыня ўсё яшчэ пакуль — пустыня, —
Як чырвоныя цюльпаны, ран крывёй цвіце вясна.

* * *

Цяпер сяброў на свята не збярэш, напэўна,
Але Лахор пустым не назавеш, напэўна.
На вуліцы сустрэць вар’ята нескладана,
Ды дрэнна тут ці ўсім — не разбярэш, напэўна.
І жаласны такі — каханнем апантаны,
Ды што ў яго душы — не прачытаць, напэўна.
Гне стома да зямлі, хутчэй бы сном забыцца,
Ды стуленых вачэй — не разамкнуць, напэўна.
Ці кінучца ў разгул, ці, можа быць, маліцца?..
Як жыць табе цяпер — не зразумець, напэўна.

Жанчына і Радзіма

Фахміда Ряз — пакістанская пісьменніца, якая сёння стаіць у шэрагу самых выбітных літаратараў гэтай краіны.

Нарадзілася Фахміда Ряз 28 ліпеня 1946 года ў літаратурнай сям’і. У дзяцінстве вывучала літаратуру на ўрду і сіндхі, персідскую мову. Пасля заканчэння каледжа працавала на Радзі Пакістана. У першым замужжы некаторы час жыла ў Вялікабрытаніі, дзе працавала на радыё «BBC» («Бі-Бі-Сі»). Вярнуўшыся ў Пакістан, пачала выдаваць уласны часопіс «Аваз» («Голас»).

Фахміда Ряз — аўтар 15 кніг паэзіі ды прозы, перакладчыца з сіндхі на ўрду твораў Шаха Абдул Лаціфа Бхітая і Шэйха Аяза.

Вершы Фахміды Ряз вырваліся з межаў і забарон «правільнай» жаночай паэзіі, якія існавалі ў той час на яе радзіме. «Жанчына мае права пісаць любоўныя вершы, як і мужчына, і гэта не павінна лічыцца амаральным», — гаварыла пісьменніца. Але адначасова з адвагай у вершах Фахміды прасочваецца лірычнасць, вытанчанасць і далікатнасць.

Пісьменніца заўсёды смела выказвала сваю пазіцыю літаратара і грамадзяніна: «Чалавек павінен быць абсалютна шчырым і бескампрамісным у сваёй творчасці. У мастацтве ёсць нешта святое, што не можа быць парушана...»

Шмат вершаў Фахміды Ряз адлюстроўваюць перыяд знаходжання Пакістана пад уладай генерала Зія-уль-хака. Па грамадзянскім узроўні вершы Ряз стаяць побач з творамі Назіма Хікмета, Пабла Неруды, Жан-Поля Сартра і Сімоны дэ Бавуар. Ратуючыся ад рэлігійнай тыраніі Зія-уль-хака, Ряз са сваёй сям’ёй знайшлі прытулак у Індыі.

У Пакістан пісьменніца змагла вярнуцца толькі праз сем гадоў. Некаторы час яна працавала на дзяржслужбе, а пасля стварыла недзяржаўную ўстанову, якая займалася выданнем кніг для дзяцей і жанчын.

Памерла Фахміда Ряз у Пакістане 21 лістапада 2018 года.

Святлана БЫКАВА

Фахміда Ряз

Пурва Анчал¹ — Зямля на ўсходзе

(У час каменданцкай гадзіны ва ўсходняй частцы Утар-Прадэш²)

Зямля — прыгажуня зялёная, родная!
Ляжыш ты ў туманнай смуге.
Лаўлю з цягніка прывітанне пяшчотнае,
Вітаю таксама цябе.
Нібыта сялянка, што з поля вяртаецца
З вузельчыкам на галаве,
Зямля-працаўніца ідзе, не вагаецца —
Ні следу ад ног на траве.

Дадому ідзе... Знікла сцэжачка зорная,
Цямнее, святла не стае...
А зграя сцяргвятнікаў злосная, чорная
Кружляе над домам яе.
Тут рэшткі мячэці ляжаць мёртвай грудзю³,
Сляды параслі ўжо травой,
І вочы зямлі — дзве крыніцы гаючыя —
Яе абмываюць слязоў...

Ды толькі ўжо Сын на Зямлі абуджаецца,
Той Сын, што мярцвецкім спаў сном.
Прымірыць ён тых, хто на бойку збіраецца
І мір прынясе ў іх дом.

І словы Кабіра⁴ разумныя, мудрыя
Напішучца ў сэрцах наноў:
«Нянавіць і злоба — для Бога няўгодная,
Ад іх — і пакуты, і кроў.
Ні Рам⁵, ні Рахім⁶ з неба долу не спусцяцца.
Згоды пакуль не стае,
Покуль любоў, як анёл, не апусціцца
Ў сэрцы, народзе, твае...»

Там, дзе вада лапчыць ціхімі гукамі,
Лотас люляе цяжкі,
За рэчкай Сарджай⁷, за гаем бамбукавым
Ціха шапочуць вякі:
«Той, хто ваюе, — ўжо тым пераможаны.
Мір зберажэ толькі мір.
Бо пацярпелым ў вайне будзе кожны —
Ўсіх паглыне чорны вір.
Крокі насустрач, крокі наперад,
Разам, з абодвух бакоў, —
Толькі так сціхне варожасці верад —
Вось запавет мудрацоў
І навучанне Вялікага Буды⁸.
Пекла ці ўнутраны рай —
Кожны жыццё сатвараць сваё будзе —
Мір ці вайна — выбірай...»

Мулы⁹, пандыты¹⁰ крычаць: «Вайны годзе!
Вер і маліся — жыві!»
Што ж ты кідаешся ў бойкі, народзе,
Тонеш ва ўласнай крыві?..

Так не бывае

Каханне не вернеш сілком — так не бывае.
За ідалам пойдзеш у храм? Так не бывае.
Крывёю ты можаш сысці, з надзеяй кахання,
Ды жару ў крыві не суняць — так не бывае.
Дарма не спрачайся ўнутры з узнесеным сэрцам.
Не зведаць кахання сакрэт — так не бывае.
Караешся смерцю ўсю ноч — світанку чакаеш,
Ды днём ад сябе не ўцячэш — так не бывае.
Уздыць сусветы й памруць, стагоддзі мільгаюць.
Каханне ты ўсё ж не заб’еш — так не бывае.

Прывал у дарозе

Век мэта — спадарожніца ў шляхах,
Яе забудзеш — марным стане рух.
Душы люстэрка як мутнее ад расколінак бяды,
Разбі яго — і каламута тая знікне, як у снах.

* * *

Тваю прыгажосць я сёння пранёс у гарачым пагледзе,
І яркім тваім уборам навокал мяне ўсё заззяла.
Прымчаўся вецер: як бачна, у спальню тваю праслізнуў ён.
І раніца сёння пахне, як цела тваё маладое.

* * *

Вярнуўся ўночы вобраз твой з душы глыбіняў,
Бязлюдны стэп нібы ахутаў дух вясновы,
Нібыта свежасцю паветра ў пустыні,
Нібы раптоўнае ў хваробы вылячэнне.

З урду. Пераклад Рагнеда МАЛАХОЎСКАГА

¹ У жніўні 1947 г. была абвешчана незалежнасць Пакістана і Індыі. Верш прысвечаны ўгодкам гэтай даты.

Глыбокі пацалунак

Глыбокі пацалунак — смак мядзвяны,
Віно кахання, водараў букет!
Ці гэта я, ці свет, напэўна, п’яны?
І ці ён існуе наогул, свет?

Спляліся языкі... І я самлела,
І адчуваю кожнай жылкай я,
Як быццам вылятае лёгка з цела
Дасюль зняволеная ў ім душа мая...

Цалуй мяне, цалуй!.. Смакчу дыханне
З мясцін нязнаных — з глыбіні быцця,
Дзе адбылося першае спатканне
Канца з пачаткам — смерці і жыцця.

Качаюся на цёмным, хісткім мосце:
«Бывай, утульнае маё жытло!..»
Але ж мяняецца, здаецца, штосьці...
Наперадзе прабліскае святло!..

Нітка надзеі

Ноч ізноў запаліла душэўнай паныласці свечку,
У руінах памкнення і мары твае ўсе ляжаць.
І, здаецца, няма больш ні кропелькі сілы адпрэчыць
Цемру мноства начэй і святання аднекуль чакаць.

Сёння ты ў адзіноце, туга шэрым прывідам кружыць...
Але ж нітку надзеі ўтрымаць ты ў руках сваіх змож.
І калі яшчэ здолееш іншых суцешыць, ты — дужы,
І Сусвету прасцяг — ля тваіх, хоць і стомленых, ног!

З урду. Пераклад Святланы БЫКАВАЙ

¹ Пурва Анчал — усходні район Утар-Прадэш (штат на поўначы Індыі).

² Утар-Прадэш — штат на поўначы Індыі.

³ Маецца на ўвазе мячэць, якую ў 1991 годзе разбурылі фанатычныя індусты, каб апынуцца на меркаваным месцы нараджэння бога Рама і пасля пабудаванні на гэтым месцы храм у яго гонар (заўв. перакладчыка).

⁴ Кабір — сярэдневяковы індыйскі паэт-містык, выбітны рэфарматар руху бхакці, класік літаратуры хіндзі.

⁵ Рам — увасабленне індуйскага бога Вішну, імя Бога наогул. Імёны Рам і Рахім часта ідуць бок у бок як шифры для артадаксальных уяўленняў пра Бога ў індызме і ісламе.

⁶ Рахім — «Міласэрны» — адно з імёнаў Бога ў ісламе.

⁷ Сарджу — назва ракі, на паўночна-ўсходнім баку якой знаходзіцца горад Аёдх’і, дзе ў 1991 годзе фанатычныя індусты разбурылі мячэць, каб апынуцца на меркаваным месцы нараджэння бога Рама і пасля пабудаванні храм у яго гонар.

⁸ Буда — імя Буды Шаўямунці ці імя аднаго з іншых шматлікіх істот, якія, па ўсходніх вераваннях, дасягнулі прасвятлення.

⁹ Мула — мусульманскі святар.

¹⁰ Пандыт — індуйскі або будыйскі багаслоў.

Маршрутамі Лунінецчыны

Шмат чым запомніўся XXXII Дзень памяці рускага паэта Аляксандра Блока і беларускага даследчыка палескага перыяду яго жыцця Мікалая Калінковіча. З юнымі і дарослымі жыхарамі Лунінецкага раёна сустрэліся нашчадкі Янкі Маўра і Якуба Коласа, а таксама сучасныя літаратары — паслядоўнікі класікаў.

Сінкевічы: мясцовыя стасункі. Гасцей цёпла прыняла старшыня сельсавета Вольга Клеўжыц. Разам прыгладзілі і гістарычныя звесткі. Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч, які ў 1947 годзе наведаў гэтыя мясціны, выканаў наказ выбаршчыкаў — у вёсцы была пабудавана новая школа. З цягам часу памяшканне стала цесным для дзетвары. У новым трохпавярховым будынку Сінкевіцкай СШ у 1991 годзе стварылі музейны куток у гонар Якуба Коласа. Цяпер жа ў Сінкевіцкім СДК юныя экскурсаводы і настаўнік Ларыса Пятровіч разам з культработнікамі і мясцовым актывам віталі шаноўную дэлегацыю.

Для многіх стала адкрыццём, што Якуб Колас і Янка Маўр былі сватамі. Увагай прысутных авалодала іх унучка — Марыя Міхайлаўна Міцкевіч. Прэзентацыю пра дзеда «па кудзелі» яна прысвяціла 140-годдзю Івана Міхайлавіча Фёдарова, які ў Беларусі па праве лічыцца заснавальнікам і дзіцячай, і фантастычнай, і прыгодніцкай літаратуры.

Вызначылі і «лунінецкі след» у біяграфіі творцы-юбіляра. Захапляючыся мовай эсперанта, Янка Маўр шмат гадоў узначальваў адмысловае таварыства. У 1990-я яго кіраўніком быў Адам Паўлюкавец (з Лунінца) — кніга з яго аўтографам маецца ў хатняй бібліятэцы Марыі Міцкевіч. А сёлета ў лунінецкім урочышчы Мачула адкрыўся помнік ахвярам фашызму — на яго мемарыяльнай дошцы ўвекавечана назва кнігі «Ніколі не забудзем» Янкі Маўра...

Удзельнікі мерапрыемства ў Лунінецы.

Ляхва: тут кінулі якар «Палескія рабінзоны». Гаспадар аграсядзібы «Палескія рабінзоны» Ігар Пракаповіч запрасіў пісьменнікаў з Мінска і Брэстчыны з прапановай ушанаваць аўтара папулярнай аповесці, якой захапляецца з дзіцячых гадоў. Марыя Міцкевіч пакінула для аграсядзібы кнігу «Палескія рабінзоны» з аўтографам нашчадкаў Янкі Маўра. Цікавыя выданні ўручылі ўнучка Якуба Коласа Вера Міцкевіч і іншыя госці.

У гонар класіка-юбіляра спяваў пад уласны акампанемент на гітары Сяргей Трахімёнак, чыталі вершы Іна Фралова і Таццяна Дземідовіч, паліўнічыя байкі расказваў Анатоль Брытун.

Лунінец — адметны край. У сярэдняй школе № 2 г. Лунінца намеснік дырэктара Наталля Бойка, а таксама настаўніцы Наталля Харытановіч і Святлана Кузьміч прадставілі праект «Літаратурная

Лунінецчына», што створаны разам з рэдакцыяй «Лунінецкіх навін». З пісьменнікамі пазнаёміліся дырэктар Лунінецкай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы Таццяна Ванюк і ветэран педагогічнай працы Наталля Казанкова (экс-дырэктар краязнаўчага музея, яна працуе ў створанай у ліпені 2022 года Камісіі Саюза пісьменнікаў Беларусі па літаратурнай спадчыне Мікалая Калінковіча).

«Александръ». Вытокі духоўнасці. Наступным днём праграма літаратурнага свята працягнулася ў Лунінецкай дзіцячай бібліятэцы. Тут сабраліся рознаўзроставыя аматары кнігі, якія радысна віталі гасцей. Тыя перадалі каштоўны падарунак — беларускі нумар расійскага літаратурна-гістарычнага часопіса «Александръ» (№ 8—2022), дзе змешчаны і нарыс аб вытоках духоўнасці ў Лунінецкім краі.

Правяла сустрэчу Іна Фралова, якая не толькі прадставіла свае новыя кнігі, але і арганізавала літаратурную віктарыну і творчую «зарадку». Сяргей Трахімёнак ва ўласцівай яму жартаўліва-сур'ёзнай манеры пазнаёміў са сваімі кінаробатамі, праспяваў песні пад гітару. Завяршэннем імпрэзы стала ўскладанне кветак да помніка Мікалая Калінковічу каля цэнтральнай бібліятэкі.

Вёсачка Цна. Цёплым дажджлівым днём, што бліжэй да завяршэння парадаваў яркім сонцам, Цна адзначыла 410-годдзе першай згадкі ў летапісах. У ліку знакамітых ураджэнцаў вёскі — Мікалай Калінковіч.

Многія цняне захапляюцца паэзіяй, некаторыя і самі займаюцца вершаскладаннем. Падарункам для аматараў літаратурнай творчасці стала выступленне Іны Фраловай. Яе малая радзіма — Вілейшчына, дзе штогод праходзіць свята «Шыпкоўскія плёсы». Госця з Мінска з цікавасцю знаёмілася з вопытам палескіх культработнікаў. У творах, што прачытала Іна Мікалаеўна, занатаваны партрэты яе землякоў. Напісаныя таленавітым аўтарам, вершы ўспрымаліся як прысвячэнне нашым баблям і дзедам, суседзям і знаёмым...

У гэты дзень дарослым дарылі свае песні таленавітыя самадзейныя артысты, дзяцей прыцягвалі атракцыёны і салодкая вата, «карэта» для коннай прагулкі. Аднак самым кранальным момантам свята стала сустрэча выпускнікоў-1973 «васьмігодкі» праз паўстагоддзя пасля яе заканчэння. Сівавалосыя мужчыны і жанчыны дзякавалі настаўнікам і аднавяскоўцам за навуку жыцця, роднай вёсцы — за шчасце з'яўлення на свет на цнянскай зямлі.

Таццяна КАНАПАЦКАЯ
Фота аўтара

Спадчына айчыннай музыкі

Музычнае мастацтва Беларусі зарадзілася ў глыбокай старажытнасці. Яго асновай лічыцца песенны і танцавальны фальклор, які праз мастацкія вобразы адлюстроўваў жыццё і погляды людзей. Гісторыя беларускай музыкі ў пісьмовых формах і кампазітарскай творчасці мае таксама шматвяковую гісторыю. Складаная і разнастайная па змесце і формах увасаблення, характары і кірунках развіцця, яна з'яўляецца неад'емнай часткай агульнаеўрапейскай культуры. Беларускуму музычнаму мастацтву ўласціва ўнікальная этнаканфесійная адкрытасць. У ім перакрываюцца музычныя традыцыі хрысціянскіх, а таксама буйнейшых нехрысціянскіх канфесій. Гэтыя спецыфічныя якасці адбіліся на гісторыі і спадчыне айчыннай музыкі.

Навуковае даследаванне гісторыі айчыннай музычнай культуры пачалося ў 1960-я. Першымі працамі беларускіх вучоных сталі манаграфіі музыказнаўца Б. Смольскага і гісторыка літаратуры А. Мальдзіса. У іх работах прадстаўлена шырокая панарама музычна-тэатральнага жыцця і творчай дзейнасці кампазітараў Беларусі XVIII—XIX стст. — С. Манюшкі, М. Ельскага, М. Агінскага і інш. У гэты ж час з'явіліся артыкулы С. Нісневіч і Л. Мухарынскай, прысвечаныя музычнаму мастацтву. Кніга Л. Касцюка-вец «Кантовая культура в Белоруссии», выдадзеная ў 1975 годзе, адкрыла новую старонку ў вывучэнні гісторыі беларускай музычнай культуры. У ёй аўтар даследуе адзін з найважнейшых этапаў музычнай творчасці — эпоху барока. У 1980-я з'явіліся работы музыкантаў-гісторыкаў В. Масленікавай, А. Капілава і А. Ахвердавай, у якіх асвятляюцца тэмы музычнага выхавання, гісторыя скрыпачнага і фартэп'яннага выканальніцтва. У 1990-я гады найбольш значнымі працамі, прысвечанымі прыватнаўласніцкаму

тэатру Беларусі XVIII ст., а таксама музыцы ў школьным тэатры, сталі фундаментальныя працы Г. Барышава. У работах Э. Алейнікавай і Г. Таўлай раскрываецца спецыфіка беларускай народнай музычна-тэатральнай і ігравой традыцыі. Даследаванні А. Капілава, заснаваныя на матэрыялах рэдкіх выданняў і рукапісаў, прысвечаны тэатральна-музычнаму мастацтву беларускіх гарадоў і сядзіб XIX ст., дзейнасці оперна-балетных труп, шматлікіх гастралёраў, а таксама айчынных выканаўцаў і кампазітараў. У 1990 — пачатку 2000-х выйшла шмат манаграфій, вучэбных дапаможнікаў, нотных зборнікаў доктара мастацтвазнаўства, прафесара В. Дадзіёмавай. У апошнія дзесяцігоддзі многія даследчыкі музыкі звяртаюцца да тэм, што доўгі час заставаліся па-за межамі акадэмічнай навукі. Сярод іх — Т. Ліхач і У. Неўдах, работы якіх прысвечаны музычнай культуры розных канфесій. Канец XX — пачатак XXI ст. адзначаны актывізацыяй даследаванняў і метадычных распрацовак па гісторыі беларускага музычнага мастацтва. Імі займаліся В. Пракапцова, Р. Аладава, В. Скорабагатаў і інш. Рознабаковая інфармацыя пра музычную культуру змешчана таксама ў энцыклапедычных выданнях. У гісторыі беларускай музыкі застаецца яшчэ шмат пытанняў. Працягваецца пошук у айчынных і замежных архівах, далейшае асэнсаванне гісторыі музычнай культуры Беларусі ў розных формах і праявах: ад творчасці канкрэтных кампазітараў, станаўлення жанраў да абагульняючых распрацовак, якія раскрываюць сутнасць і асноўныя заканамернасці айчыннага музычна-гістарычнага працэсу.

У бюлетэні «Новыя кнігі: па старонках беларускага друку» (2023, № 4), што выдаецца Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі, апублікаваны дадатак «Музычная спадчына Беларусі» (складальнік Г. В. Брага). У ім змешчаны звесткі пра дакументы, у якіх

разглядаюцца асноўныя перыяды развіцця музычнага мастацтва Беларусі ад зараджэння да XXI ст. Дадатак складаецца з наступных раздзелаў: «Гісторыя музыкі ў працах беларускіх вучоных», «Вытокі беларускай музычнай культуры», «Музыка на тэрыторыі Беларусі ў эпоху Сярэдневякоўя», «Эпоха Рэнесансу — залаты век беларускага музычнага мастацтва», «Беларуская музычная культура ў эпоху барока і класіцызму», «Беларуская музыка XIX—XX стагоддзяў». Усе раздзелы і падраздзелы суправаджаюцца невялікімі нарысамі.

Навуковае даследаванне гісторыі айчыннай музычнай культуры пачалося ў 1960-я. Першымі працамі беларускіх вучоных сталі манаграфіі музыказнаўца Б. Смольскага і гісторыка літаратуры А. Мальдзіса. У іх работах прадстаўлена шырокая панарама музычна-тэатральнага жыцця і творчай дзейнасці кампазітараў Беларусі XVIII—XIX стст. — С. Манюшкі, М. Ельскага, М. Агінскага і інш. У гэты ж час з'явіліся артыкулы С. Нісневіч і Л. Мухарынскай, прысвечаныя музычнаму мастацтву. Кніга Л. Касцюка-вец «Кантовая культура в Белоруссии», выдадзеная ў 1975 годзе, адкрыла новую старонку ў вывучэнні гісторыі беларускай музычнай культуры.

Дадатак прызначаны выкладчыкам, студэнтам, навучэнцам вышэйшых і сярэдніх спецыяльных устаноў мастацтва, а таксама ўсім, хто цікавіцца беларускай музычнай культурай.

Кацярына ВАРАНЬКО

Гэты чалавек мог стаць вядомым мастаком, але лёс распарадзіўся інакш. Шчымымі ўспамінамі пра сябра Канстанціна Скрабца падзяліўся заслужаны дзеяч мастацтваў Уладзімір Уродніч.

Радзіма

— Наша радзіма — вёска Вялікія Арлы — знаходзіцца ў Столінскім раёне. У свой час яна была невялікая, а вакол месціліся хутары — на такіх жылі і я, і Канстанцін Скрабец. У пачатку 1950-х гадоў улады вырашылі палепшыць стан жыцця людзей і правесці электрычнасць, таму «сцягнулі» гэтыя хутары, каб вёска была цэльная.

Многія з нас, нарадзіўшыся на канкрэтным кавалку зямлі, прывыкалі ўжываць да пэўных абставінаў, усё жыццё носіць у памяці вобраз малой радзімы. Так, каля дома сям'і Канстанціна ў Вялікіх Арлах, які знаходзіўся на своеасаблівым скрыжаванні, стаяла велізарная таполя. Гэта быў нібы помнік. Там бавілі час вяскоўцы, з-пад яе людзі ішлі ў дарогу, да яе вярталіся. (Таполі некалькі гадоў таму пазразалі... А яны акрэслівалі прастору, давалі арыенцір, вызначалі напрамак. Усё вычысцілі, а нічым не замянілі.) Думаецца, і лёс Канстанціна Скрабца быў прывязаны да гэтага скрыжавання.

Дзяцінства

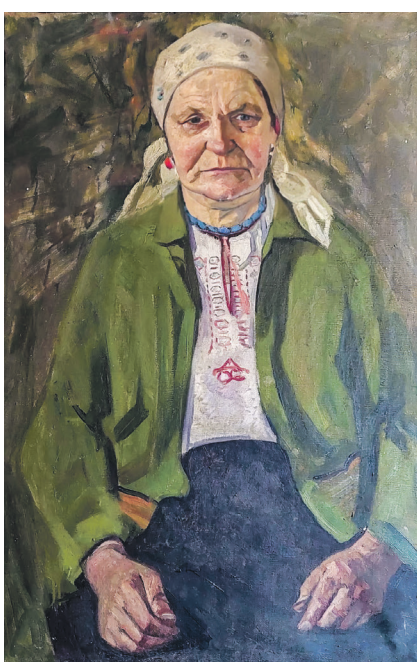
— Вясковыя дзеці заўсёды шукаюць адно аднаго па інтарэсах. Калі я быў у класе 6-м ці 7-м, мне казалі: у нашай вёсцы ёсць адзін хлапчук, які надта прыгожа малюе, яго рыхтуюць да паступлення ў Мінскае мастацкае вучылішча. Ім аказаўся Канстанцін Скрабец. Яго бацька быў ветэранам вайны, гаспадарлівым чалавекам. Дзяцей у сям'і было

трое. Канстанцін меў брата Васіля і сястру Галю. Сёння нікога з іх няма...

Сышліся з ім мы крыху пазней, усё ж з розных хутароў, ды і ён быў старэйшы за мяне — 1938 года нараджэння. Калі падраслі, сустракаліся на спартыўных мерапрыемствах каля Дома культуры. Нас аб'яднаў валејбол. Пра мастацтва адразу не гаварылі. Гэта пазней ужо браліся за эцюднікі і пісалі...

Вучоба

— У 1953 годзе Канстанціна Скрабца пасля 7 класаў накіравалі ў Мінскае мастацкае вучылішча. Калі ж і я пачаў вызначацца, куды пайсці пасля школы, хтосьці параіў — за Канстанцінам у вучылішча. Але чым мне ў гэтым магла дапамагчы мая маці, вясковая жанчына? Паступленню ў вучылішча паспрыяў бацька Канстанціна, які прывёз у Мінск! Дзядзька Яфім, у ягога тут ужо вучыўся сын, прадставіў мяне дырэктару Івану Краснеўскаму як сына партызана. Я прывёз з сабой работы, напярэдадні Канстанцін пазаймаўся са мною пару гадзін.

Канстанцін Скрабец вучыўся разам з мастакамі, якія пазней сталі знакамітымі творцамі, — Анатолемам Бараноўскім, Васілём Сумаравым, Вячаславам Бараўко, Аляксандрам Пуцейкам... Яны ў адзін голас гаварылі: гэты малады чалавек пісаў лепей за ўсіх, быў сапраўды здольны. А выкладалі ў іх Канстанцін

Касмачоў, Акім Шаўчэнка, Альгерд Малішэўскі...

Вучылішча Канстанцін Скрабец скончыў на «выдатна» ў 1958 годзе. Але ў дзяржаве быў тады такі парадак, мелася адмысловая пастанова ЦК, што толькі асобным персонам дазвалялі ісці вучыцца далей у ВНУ. Канстанцін хацеў трапіць на «Жывапіс», але ў яго не прынялі дакументы. Адправіўся працаваць па размеркаванні ў Драгічынскі раён — выкладчыкам малявання і чарчэння ў школе. А з Драгічына прызвалі ў шэрагі Савецкай Арміі. Тры гады служыў у Калінінградзе, у танкавых войсках. Пасля ён усё ж паступіў у мастацка-тэатральны — яго настаўнікамі былі Іван Ахрэмчык і Хаім Ліўшыц. Мы нават жылі ў інтэрнаце ў суседніх пакоях, разам займаліся валејболам, але ўжо мяне забралі ў армію.

Асабістае

— Ён быў настолькі сціплы, што, калі я зваў яго на танцы ў Лядзец — у гэтай вёсцы было больш дзяўчат і, як нам здавалася, яны былі прыгажэйшыя, — адказваў: «Я з табой не пайду. Ты мяне туды завядзеш, а назад я крочу адзін». Канстанцін са сваёй замкнёнасцю не мог ні з кім пазнаёміцца. Праўда, помню, у студэнцкія гады ў інтэрнаце нашы пакоі былі побач, і на Новы год пасля чаркі ён крыху пасмялеў у адносінах да адной дзяўчыны. Але на гэтым усё. Для яго, акрамя жывапісу, нічога не існавала. Хоць ён займаўся, напрыклад, гаспадарчымі справамі, але быў настолькі ціхі, спакойны, што ўсе здзіўляліся — на каго з сям'і ён падобны? Цяжка сказаць. Дарэчы, вяскоўцы далі хлопцу прозвішча «Нішчымны» (па мянушцы бацькі), заўважалі: паглядзіце, як сябе паводзіць Косцік Нішчымны? Між тым з жанчынай сваё жыццё так і не звязаў.

Лёс

— У той час, калі я вярнуўся пасля службы, Канстанцін захварэў — шызафрэнія. Яго забралі ў псіхіятрычную бальніцу. Каля месяца ён прабыў там, і пасля яму дазволілі вярнуцца на вучобу. Але хвароба надоўга не адпускала: фактычна ён дайшоў да 5 курса ВНУ і павінен быў выходзіць на дыплом. Тэму доўга не магло падабраць, урэшце спыніліся на бытавой — ён цікавіўся вясковым жыццём, быў уважлівы да людскіх лёсаў. Эскіз зацвердзілі, Канстан-

цін ужо нацягнуў палатно, трэба было наносіць малюнак, але... Зноў дала пра сябе ведаць хвароба. Некалькі месяцаў у бальніцы, месяц дома. У выніку амаль не выходзіў на вуліцу.

Бывала, іду паўз іх хату, а бацька Канстанціна стаіць каля плота. Кажу: «Дзядзька Яфім, даруйце, што не заходжу. Вельмі балюча». А ў адказ: «Валодзя, я цябе разумею, і ты мяне зразумеі. Заходзіш — баліць, а не заходзіш — мацней баліць». Фактычна ўсё жыццё ўспамінаецца гэта фразы. Ці мог я хоць нейкім чынам нешта палепшыць, калі б часцей да іх заходзіў?

Пасля таго як я скончыў інстытут і выйшла кніжка з аглядам сучаснага мастацтва, дзе была змешчана мая работа, Канстанцін пахваліў, не зайздросціў. Але я ўспамінаў, якія ён побач са мной ствараў эцюды, — я такога не мог зрабіць. Нездарма хлопцы, якія вучыліся з ім, заўважалі яго талент. Канстанцін мог бы стаць бліскучым жывапісцам.

Так сталася, што з хваробай ён не мог справіцца. Апошні раз я бачыўся з ім недзе ў 1998-м, у год, калі яго не стала. Прыходжу на могілкі, дзе пахаваны яго бацькі і мае родзічы, пагляджу яго надмагільны помнік, павітаю. Думаю: быў цудоўны чалавек, мог быць нашмат больш паспяховым, чым я, патэнцыял яго, на жаль, не паспеў раскрыць.

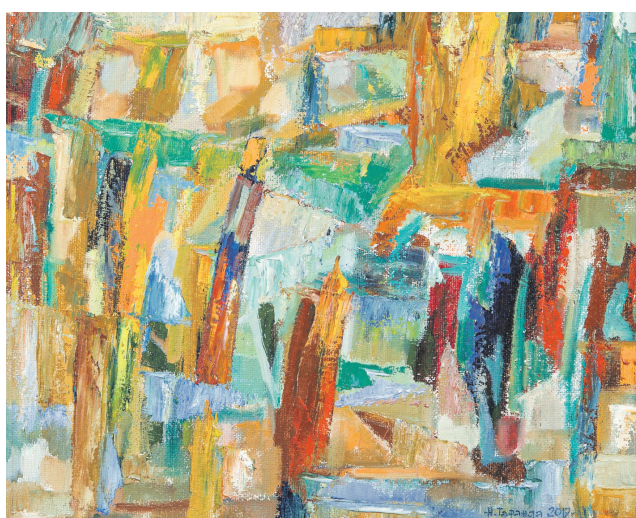
Яўгенія ШЫЦЬКА

Жнівеньскі жывапіс

Для многіх беларускіх мастакоў адна з невычэрпных крыніц натхнення — краявіды. І колькі ні паўтарай прыведзены тэзіс, усё роўна здзіўляе: наколькі адрознае бачанне мастакамі прыроды, якімі разнастайнымі сродкамі яны распавядаюць аб прыгажосці Беларусі, як дасціпна праз пейзажы выказваюць свае адносіны да свету.

Для Мікалая Таранды, які 15 жніўня адзначаць 76 гадоў, беларуская прырода застаецца спагадлівым суразмоўцам. На сваіх карцінах творца імкнецца захаваць яе непаўторную прыгажосць. Ён гэта ў яго атрымліваецца, можна ўбачыць у Нацыянальным мастацкім музеі, дзе нядаўна адкрылася персанальная выстаўка «Колер жніўня». Аўтару ёсць чым пахваліцца: за паўстагоддзе творчай працы створана велізарная колькасць жывапісных, графічных твораў, выкананых у розных жанрах і тэхніках. Ён любіць працаваць, напрыклад, з фігуратыўным і абстрактным жывапісам, пазнавальным пейзажам і няяснай кампазіцыяй.

Мікалай Іванавіч Таранда — жывапісец і графік, член Беларускага саюза мастакоў. Нарадзіўся ў вёсцы Вялікае Падлесце Ляхавіцкага раёна Брэсцкай вобласці. Скончыў мастацка-графічны факультэт Віцебскага педагогічнага інстытута. Кіраваў студыяй выяўленчага мастацтва Палаца культуры завода «Чырвоны Кастрычнік» у Оршы, займаў пасаду начальніка бюро прамысловай эстэтыкі. У 1984—1985 гадах удзельнічаў

«Касіў Ясь канюшыну... Памяці У. Мулявіна», 2017 г.

у распрацоўцы і стварэнні помніка жыхарам горада Барані, якія загінулі падчас Вялікай Айчыннай вайны. З 1994 года цалкам у творчасці. Супрацоўнічае з творчым аб'яднаннем «Традыцыя» БСМ.

Мастацтвазнаўцы неаднаразова разважалі пра ўплыў на творчасць Мікалая Таранды французскіх імпрэсіяністаў, фавістаў і постімпрэсіяністаў (асабліва

Поля Сезана). Ён і сам гэтага ніколі не адмаўляў. Што адрознівае жывапіс мастака ад твораў іншых беларускіх пейзажыстаў? Найперш экспрэсія; рух, дэяньне, няспынанасць, дынаміка — любое з гэтых вызначэнняў пасуе да яго палотнаў. Хоць месцамі назіраецца і статычнасць — там, дзе аўтару хацелася выявіць спакой, гармонію, сум.

У экспазіцыі, куратарам якой выступіла Кацярына Калынкевіч, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела беларускага мастацтва ХХ — пачатку ХХІ ст., прадстаўлены жывапісныя творы, што найбольш яскрава выказваюць творчае крэда аўтара: пейзажы, кветкавыя нацюрморты і шмат абстрактных. Між тым «Колер жніўня» расказвае зусім не пра жнівень. Хутчэй гэты месяц мае перспектыву запомніцца нам колерамі Мікалая Таранды. А ён не саромеецца быць яркім, не абмяжоўваецца цёплымі ці халоднымі фарбамі, яркімі ці цямнымі адценнямі.

— Атмасфера выстаўкі адпавядае жнівеньскаму настрою дзякуючы яркім, сакавітым, насычаным, недзе нават люмінесцэнтным фарбам у яго палотнах, — адзначыла падчас адкрыцця Ганна Конанова, генеральны дырэктар Нацыянальнага мастацкага музея Беларусі. — Летась Мікалай Іванавіч святкаваў сваё 75-годдзе. Але гэта тая дата, якую можна адзначаць увесь год, і мы рады павіншаваць майстра на пляцоўцы музея.

Выстаўка будзе працаваць да 10 верасня.

Яўгенія ШЫЦЬКА

Што нам гаворыць лебедзь са сцэны?

Гадоў пяць таму мне давялося глядзець балет «Лебядзінае возера» ў Беларускам дзяржаўным акадэмічным музычным тэатры. Пастаноўка праходзіла ў зале, на траціну пустой. Лебедка была асабліва прыцягальная. Я нават рызыкнула ціхенька перабегчы на першы рад, каб лепей разгледзець, што яна сваімі вытанчанымі рухамі хоча нам давесці... Перад самай сцэнай нечакана сутыкнулася са знаёмым, які, як і я, неверагодна ўражаны ўбачаным цудам мастацкага пераўвасаблення чалавека ў птушку, не змог устрымацца на сваім месцы ў глыбіні партэра. Праз некаторы час хлопец прызнаўся: тым вечарам настолькі захапіўся балерынай, што знайшоў яе ў сацыяльнай сетцы, «пасябраваў», асмеліўся завесці размову. Пастаноўка скончылася, але далікатныя рухі таленавітай актрысы яшчэ доўга жылі ў маёй галаве, а ў іх прыемнай кампаніі нараджаліся розныя думкі. З часам, са зменамі ў грамадскім жыцці яны раслі і ўзмацняліся, а падзяліцца я адчула патрэбу толькі цяпер.

Мы жывём у свеце, у якім аўдыё-, відэа-, фотакантэнт льецца на спахыўцоў з кожнага дэвайса, і, нягледзячы на такую колькасць інфармацыі, амаль што кожны лічыць сябе абавязаным бясконца яе множыць, каб абазначыць гэтым сваю прысутнасць у свеце. Цяпер інфармацыя прызнаецца адной з асноўных прычын стрэсу ў чалавечым жыцці, пра разбуральнае ўздзеянне якога вядзецца столькі размоў. Трэба лічыцца з відавочнымі сацыяльнымі пераменамі, у прыватнасці, з набыццём вагі віртуальнай ідэнтыфікацыі асобы побач з рэальнай. Палохае ўжо не само памнажэнне інфармацыі ў свеце, дзе кожны становіцца аўтарам — творцам у тым ці іншым разуменні (як мінімум, свайго вобразу ў інтэрнэт-прасторы). Уражвае, што значная частка актуальнага, папулярнага кантэнту напоўнена тым, што паволі, але ўпэўнена разбурае чалавечую псіхіку праз спецыфічнае ўздзеянне на органы пачуццяў. Асабліва гаворка пра зрок і слых.

СМІ, медыя і ўвогуле поп-культура ўтрымліваюць неверагодную колькасць усяго таго, што арыентавана на гіперстимуляцыю пачуццяў. Патокі крыві льюцца на нас з экрану штодзённа і нават штогадзінна, навіны перапоўнены інфармацыяй як пра прыватныя злыбеды, так і пра катаклізмы агульнаграмадскага ці агульнапланетарнага ўзроўню. Мы атрымліваем патрэбную і непатрэбную нам інфармацыю пра тое, што адбываецца ў самых далёкіх кутках свету. Сама імклівая змена малюнкаў ці нават фрагментаў тэксту перанасычае псіхіку, ператвараючы нас у носьбітаў той самай кліпавай свядомасці, — і мы становімся неўспрымальнымі да звычайнага, простага, ледзь улоўнага. Для многіх — і малых, і нават дарослых — спосабам адпачынку становіцца татальнае заглыбленне ў свет відэагульні. Бывае, перастаючы размяжоўваць іх з рэальнасцю, чалавек пачынае думаць, што заўсёды мае магчымасць атрымаць новае жыццё. Нескладана ўявіць, якія наступствы можа адчуць мозг, асабліва не вельмі здольны да якаснай рэфлексіі, — апаведы пра гэта з зайздроснай рэгулярнасцю выдаюць навіны.

Сюжэт, калі творца, ахоплены пошукам дасканалых сродкаў выяўлення, перастае размяжоўваць сапраўднасць і мастацтва і ў рэшце рэшт памірае, не новы і часта сустракаецца, напрыклад, у літаратуры мадэрнізму — у канцы XIX — пачатку XX ст. У гэтым выпадку смерць можна разглядаць як ахвяру на алтар вынаходніцтва — такое мастацкае «апраўданне» сцірання межы паміж выдуманым і рэальным час ад часу фігуруе ў аўтараў згаданага літаратурнага кірунку. Атрыманае ад відэагульні аналагічнае ўздзеянне на няўстойлівую чалавечую свядомасць, аднак, не пазначана высокімі мэтамі і правакуе разбуральныя страты, пераважна бессэнсоўныя, ні на што добрае не скіраваныя.

Цудоўны фільм Джэймса Кэмерана «Аватар. Шлях вадзі» — вынік шматгадовай дэталёва прадуманай рэжысёрскай работы — захапляе выдуманым светам незвычайных істот, духоўна і фізічна прыгожых, якія жывуць у ўлонні прыроды, у першабытнай гармоніі з ёй. Але па меры разгортвання падзей становіцца зразумела: і гэтая стужка напалову складаецца з выяўлення бойкі і спадарожных ёй уражальных

Сцэна з балета «Лебядзінае возера».

спецэфектаў, што даволі паказальна само па сабе. Стваральнікі, добра арыентуючыся ў тым, што можа прынесці прыбытак, усведамляюць, што сучаснікі ўсё больш складана нечым уразіць, таму ўсе сілы стараюцца ўкладваць у маштабнасць ды відовішчнасць свайго «прадукту».

Мова лебядзіных рухаў — вельмі ціхая мова. Фрагменты тэксту, малюнкi сыплюцца на нас з кожнага акаўнта — тэатр нясмела падказвае, што можна увайсці. Спецэфекты крычаць — лябедка незаўважна шэпча. Без дазволу кроў і іскры ўрываюцца ў наш свет — танец балерыны сціпла запрашае прыгледзецца. Трылер прымушае нашыя зрэнкі пашырацца — лябедка не дае сабе разгадаць без удумлівай узаемаастроенай сутворчай работы...

Даследчыкі чалавечага мозгу пераконваюць нас: усё, што ў яго трапляе, застаецца там назаўсёды (на паверхні, у свядомасці, ці ў глыбінях, у падсвядомым), а таму вызначае наша светаадчуванне, наш светапогляд, нашыя ўчынкі. Падчас бесперапыннай плыні моцных уражанняў псіхіка падвргаецца каласальнай атацы, якая незаўважна вынішчае чалавечую здольнасць нармальна, паўнаўартасна адчуваць як жыццё, так і свет мастацтва.

Чамусьці мы крыўдзімся на дактароў за іх неадчувальнасць да чужога болю, чужых пакутаў, але многія з іх вымушана прыглушылі ў сабе пачуцці дзеля таго, каб быць у стане добра выконваць сваю справу. І тады гэта душэўнае амярцвенне па-свойму апраўдана. Звычайны ж чалавек без мэты, бяздумна і добра-ахвотна вынішчае свае пачуцці — проста без разбору «спажываючы» ўсё на свеце.

Калі ў кінатэатры глядзіш вострасюжэтны трылер ці стужку са спецэфектамі, у якіх на цябе з экрану плывуць хвалі іскры і паралельна з гэтым чутны гукі выбухаў і перастрэлак, органы пачуццяў знаходзяцца ў стане гіперстимуляцыі. З часам каналы ўспрымання элементарна «забруджваюцца» і не дазваляюць нармальна адчуваць простыя рэчы: чалавек болей не рэагуе на звычайную ступень эмацыйна-разумовага ўздзеяння. І ўсё большае ўзбуджэнне яму патрэбна дзеля таго, каб быць у стане нешта яшчэ адчуваць,

і ўсё больш уражальныя спецэфекты неабходныя каб па-ранейшаму рэагаваць.

Эфект гіперстимуляцыі праяўляе сябе ў многіх сферах чалавечага жыцця. Нельга нармальна ўспрымаць смак ежы, калі штодзённа празмерна ўжываць соль, цукар, прыправы, што да таго ж непазбежна вядзе да патрэбы ў павелічэнні «дозы». Людзі, кінуўшы паліць, нечакана адкрываюць для сябе спектр новых адчуванняў, здзіўляючыся, што і ў вады таксама ёсць смак. Забіваюць рэцэптары алкаголь, кава, нават секс... Гэты пералік можа быць доўгім.

Нядзіўна, што мы не разумеем ні оперы, ні балета — для нас гэта занадта складаныя жанры. Яны сапраўды патрабуюць ад рэцыпіента саўдзелу, а часам і напружанай работы. Да іх прагляду трэба рыхтавацца: азнаёміцца з інфармацыяй пра аўтара лібрэта і музыкі, супакоіцца і ўвогуле настроіцца эмацыйна, каб быць у стане нармальна адчуваць тое, што табе хочучы паведаміць спевакі ці танцоры з вялікай сцэны. Сёння чалавек жыве ў такіх абставінах (і не ўлічваць ці не прымаць гэта ўжо, на жаль, немагчыма), што яму неабходна свядома рыхтаваць сваю нервовую сістэму да наведвання тэатра.

Сюжэт, калі творца, ахоплены пошукам дасканалых сродкаў выяўлення, перастае размяжоўваць сапраўднасць і мастацтва і ў рэшце рэшт памірае, не новы і часта сустракаецца, напрыклад, у літаратуры мадэрнізму — у канцы XIX — пачатку XX ст. У гэтым выпадку смерць можна разглядаць як ахвяру на алтар вынаходніцтва — такое мастацкае «апраўданне» сцірання межы паміж выдуманым і рэальным час ад часу фігуруе ў аўтараў згаданага літаратурнага кірунку.

Калі тыднямі і месяцамі існуеш, уваткнуўшы роўзум у смартфон, паглынаючы кароткія блокі інфармацыі, становіцца фізічна і псіхічна складаным ці ўвогуле немагчымым засяроджанне на вялікім тэксце на працягу некалькіх гадзін. Сумна і доўга (і, канешне, незразумела, навошта?!) чытаць кнігу, трацячы гадзіны і дні, калі можна «ўліць» у сябе яе за пару хвілін у фармаце кароткага зместу ці, яшчэ лепей, відэароліка са сціслым пераказам.

Але добрыя рэчы нараджаюцца і выношваюцца доўга — такое жыццё. Свет мастацтва — тонкая сфера, таму што абмен інфармацыяй паміж, з аднаго боку, аўтарам / стваральнікам / выканаўцам і, з другога, — рэцыпіентам / чытачом / слухачом / глядачом адбываецца на ўзроўні вобразу — даступнай чалавеку творчай формы асваення і інтэрпрэтацыі свету. Калі калега выклала ў харэаграфічным каледжы, на заданне напісаць сачыненне яна атрымлівала сустрачны прапановы ад студэнтаў: можна мы вам «станцуем» гэту тэму?

Значыць, і танцам можна гаварыць, таксама як і музыкой, пэндзлем і карцінай, у якія аўтар укладвае частку сябе і свайго досведу? Пытанне, як разумець гэтыя тонкія рэчы ў свеце, дзе ні на хвіліну не спыняецца паляванне на тваю ўвагу, а выйсці з «гульні» чым далей, тым менш уяўляецца рэальным. Адказ — хіба што свядомая работа па захаванні псіхікі ў стане здольнасці рэагаваць на добрае і прыгожае ў яго чыстым, першапачатковым выглядзе.

Шляхі даўно вядомыя і прымяняльныя да сучасных рэалій: ва ўсіх рэлігіях ёсць аскеза, вытрымаўшы якую, чалавек (апроч узвышаных духоўных мэтаў, якія, канешне, пераважаюць у вернікаў) надзяляецца магчымасцю адчуць жыццё і звыклыя рэчы больш поўна і ярка. Недарэмна людзі, здольныя разумець інфармацыйную агрэсію на сваю асобу, наладжваюць сабе адмысловыя інфа-, СМІ-, медыяпаставы абмежаванні. Каб хоць трохі прывесці ўспрымання ў стан, неабходны для здаровага рэагавання, у тым ліку на прыгожае.

І мне адначасова будзе цікава і страшна, калі давядзецца патрапіць зноў на той самы балет у той самы тэатр, апынуцца перад той самай лябедкай. Я не ведаю, ці здольная мая псіхіка праз пяць гадоў пасля першага прагляду, праведзеных ва ўздзеянні інфармедыясвету (ён усё болей разганяецца — так, што не спыніць, не стрымаць), адчуць, што гаворыць цудоўны лебедзь са сцэны.

Наталля БАХАНОВІЧ
Фота Кастуся ДРОБАВА

Даследчыкі чалавечага мозгу пераконваюць нас: усё, што ў яго трапляе, застаецца там назаўсёды (на паверхні, у свядомасці, ці ў глыбінях, у падсвядомым), а таму вызначае наша светаадчуванне, наш светапогляд, нашыя ўчынкі. Падчас бесперапыннай плыні моцных уражанняў псіхіка падвргаецца каласальнай атацы, якая незаўважна вынішчае чалавечую здольнасць нармальна, паўнаўартасна адчуваць як жыццё, так і свет мастацтва.

Чалавекалюбства, на якім трымаецца свет

Тэма «Беларускае кіно і творчасць Васіля Быкава», здаецца, невычарпальная. Кожны, хто прычыніўся да раздумяў над ёй, выкладае і адстойвае свой пункт гледжання. Гэта каштоўна. Але яшчэ болей цэнна сачыць за няспынным аналізам сувязі кіно і літаратуры — экранізацыямі па творах Быкава. Увазе чытача «ЛіМа» — працяг разважанняў Антаніны Карпілавай, загадчыцы аддзела экранных мастацтваў Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі.

Другая хваля: глыбінная шматслойнасць

— Другі ўсплёск цікавасці да прозы Быкава ў беларускіх кінематографістаў адбыўся ў другой палове 1980-х. Гэтую старонку адкрывае «Знак бяды» Міхаіла Пташук. Жанр фільма вызначыць цяжка: тут трагедыя, нехта лічыць, што гэта меладрама, а ў нечым можна яго назваць прыпавесцю. Шматслаёвы фільм, які, на мой погляд, не змог адлюстравать усю глыбіню прозы. Бо ў аповесці шматслойнае апавяданне, звязанае з быццём, а не проста з падзеямі жыцця Сцепаніды і Пятра, якія перасяліліся на хутар. А чаму на хутар? Бо іх у свой час раскулачылі. Мінімальнае колькасць персанажаў, ёсць два галоўныя героі — сямейная пара. Калі Сцепаніда ўспамінае сваё даваеннае мінулае, яно ўспрымаецца як трагедыя сля і яе сям’і 1930-х гадоў. Гэтая трагедыя перагукаецца з яе сучаснасцю: энергія супраціву працягваецца менавіта ў гэтай жанчыне. Сцепаніда супраціўляецца любой форме гвалту, у тым ліку і нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Адзін з першых актаў яе супраціву — калі яна доіць карову і вылівае малако на зямлю, каб не дасталося акупантам. Кульмінацыя — калі яна знаходзіць бомбу і хоча падарваць мост. Актрыса Ніна Русланава экспрэсіўна іграе гэтую сцэну, якая пераварочвае душы і сэрцы: яна коціць бомбу, прыгаворваючы, што збіраецца з ёй зрабіць. Але не атрымалася, таму што ўзнікае трэцяя сіла — гэта вельмі важна для Быкава, які разглядае грамадства ва ўсёй яго складанасці. Тут не проста «нашы» і «чужыя». Тут узнікаюць яшчэ паліцаі. І таксама невыпадкава. Яны выраслі з дзяцей рэпрэсаваных, пакрыўджаных на саветскую ўладу. Менавіта яны Сцепаніду прыгаворваюць, па сутнасці, да смерці. Зачыніўшыся ў сваёй хаце, яна здзяйсняе самаспаленне, каб не падвяргацца гвалту, ужо вычарпаўшы свае сілы. Гэта лінія на ўзроўні антычных трагедый — «Медэі» або «Электры». Але да фільма было вельмі неадназначнае стаўленне — не толькі з-за экранізацыі, але і з-за літаратурнай асновы.

Я б сказала, што гэта самая неадназначная стужка беларускай экраніны паводле Быкава. Нацыянальны характар тут у поўнай меры перадае Пётр, увасоблены Генадзем Гарбукам. Ён цяплявы, але ўзнімае свой голас і супраціўляецца, калі ўласная жонка разбівае яго скрыпачку. Скрыпка — сімвал прыгаворсці і гармоніі быцця. І калі Пётр узнімае голас, то гэта значыць, што ён ужо дайшоў да краю. Яны абодва гінуць. Але вогнішча самаспалення выклікае шмат пытанняў, таму што беларусы ўсё ж хрысціянскія гістарычны і па сутнасці сваёй, самагубствы ў прынцыпе былі недапушчальныя. Вядома, гэтая сюжэтная лінія ў аповесці больш матываваная. Але Міхаіл Пташук — таксама асаблівы свет, ён унікальны рэжысёр у беларускім кінаасяроддзі. Гэта абсалютная эмацыйнасць, экспрэсія, пераадоленне ўсякіх штампаў дзеля таго, каб прабіцца да свядомасці масавага гледача. Што часам абарочвалася, магчыма, нават перабольшанай эмацыйнасцю. Але яна выклікала жывы водгук. А тут рэжысёр стараўся падкрэсліць трагедыю беларускага народа, які ў агні вайны страціў шмат сваіх людзей.

У 1989 годзе выйшаў фільм «Круглянскі мост», які лічыцца вельмі ўдалай экранізацыяй Быкава. Карціна вяртае да праблемы выбару, якая тут гучыць яшчэ больш востра, чым у папярэдніх фільмах, што больш адпавядае быкаўскаму разуменню і адчуванню экзистэнцыйных сітуацый. Таму што тут ідзе гаворка не проста пра смерць — пра смерць дзіцяці. Тэма вострая, звязаная не столькі з вобразамі ворагаў-фашыстаў, якія прынеслі вайну на чужую зямлю, колькі з тэмай партызан і паліцаяў (гэта «трэці пласт» людзей, якія ўдзельнічалі ў вайне). Рэжысёр засяродзіўся якая на больш камернай унутранай драме, звязанай з супрацьстаяннем у межах аднаго народа. Гэта падабенства грамадзянскай вайны, дзе ёсць падзел не проста на сваіх і чужых, таму што з’яўляюцца свае, якія становяцца чужымі. Партызаны павінны ўзрываць мост, яны вырашаюць выкарыстаць для гэтага сына паліцая. І калі адзін партызан разумее, што дзіця

не можа адказаць за выбар бацькі, то іншы вырашае ўзрываць мост, нягледзячы ні на што. Расійскі рэжысёр Аляксандр Мароз прасякнуўся дyleмай, якая хвалявала Быкава, і паставіў гэтае пытанне вельмі жорстка — на ўзроўні лёсу дзіцяці. Вядома, тут ёсць некаторыя перабольшанні. Упершыню ўведзены малітвы, іконы, і нават рыхтуючыся да аперацыі, партызан кажа: «Госпадзі, памілуй...». Гэта нечакана і незвычайна для Быкава, але для таго часу, калі карціна выходзіла на экраны, было вельмі актуальна, таму што ў грамадства вярталася традыцыя веры.

У Быкава асаблівае стаўленне і да жаночых вобразаў. Асобна стаіць фільм «Фруза». Насамрэч Быкаў шматмерны: не толькі экзистэнцыйны выбар — яго заўжды цікавілі пытанні і самога існавання чалавека. Што ёсць чалавек? Навошта ён прыходзіць у свет? Што ёсць жанчына, якая дае жыццё? У гэтай парадэгме вылучаецца фільм «Фруза». Я вельмі яго люблю, гатова пераглядаць шмат разоў. Рэжысёр Вячаслаў Нікіфараў зняў тэлевізійны фільм,

Кадр з фільма «Знак бяды».

але вельмі незвычайны ў кантэксце творчасці пісьменніка: тут гучыць тэма жанчыны і мацярынства. Яна ідзе, вядома, ад яго ўспамінаў аб маці, якая была вельмі мяккім, нават жаласлівым чалавекам. Відавочна, дзякуючы маці ў ім былі закладзены і праявіліся спачуванне і эмпатыя. Яны ёсць і ў некаторых жаночых вобразах Быкава: такая Джулія ў «Альпійскай баладзе», Сцепаніда ў «Знаку бяды», хоць яна крыху іншая, але самы цёплы і сардэчны жаночы вобраз мы бачым у тэлефільме «Фруза». Выдатная карціна з камернымі цёплымі інтанацыямі. Актрыса Таццяна Куліш цудоўна сыграла галоўную гераіню, якая працуе ў нейкай установе. А ёй нібыта апаніруе прыбіральшчыца, якая 10 дзяцей выгадавала, — строгая жанчына, максімаліст у сваіх выказваннях, яе іграе Галіна Макарава. Мы бачым пасляваеннае жыццё, і быццам няма ніякай вострай праблемы, як звычайна ў Быкава, каб паставіць герояў у жорсткую сітуацыю выбару. А ўсё ж такі выбар ёсць: быць гераіні з жанатым шафёрам ці не?.. Бо ўсё, хто яе клікаў замуж, загінулі на франтах. Пасляваенная рэальнасць адлюстравана вельмі тонка: сяло, куды прыязджае Фруза да дзядулі разам з дзіцем, — даволі суровае, але сардэчнасць у людзях засталася. Нечаканы раман гераіні заканчваецца нараджэннем дзіцяці — гэта выдатны фінал, нягледзячы на тое, што хутчэй тут пастаўлена шматкроп’е: складаны быў пасляваенны лёс у жанчыны з дзіцем і без мужа. Ніхто мараль не адмяняў, а жыццё ўсё роўна трэба было, і дзяцей хацелася. Ідэя працягу жыцця — для мяне гэта нечаканая мадуляцыя ў творчасці Быкава. Але яна ўзнікла невыпадкава, калі разумець, як ён ставіўся да маці.

Да другой хвалі адносіцца фільм «Пайсці і не вярнуцца». Я лічу, што гэта інтэрпрэтацыя «Альпійскай балады», але ў іншым кантэксце. Тут таксама два чалавекі, у цэнтры — іх каханне. Антон і Зося (яе іграе знакамітая Юлія Высоцкая) сыходзяць з партызанскага атрада на разведку. Антон ратуе дзяўчыну, якая ўпала ў ледзяную ваду, яны ідуць сагрэцца ў разбураны дом. Любоўная сцэна вельмі арганічна паказана рэжысёрам Мікалаем Князевым. Але далей пачынаюцца быкаўскія метамарфозы: выпрабаванне на маральнасць, таму што героі выпадкова чуюць, як міма праходзяць паліцаі і гавораць, што Сталінград узяты. Антон, які да гэтага вагаўся, вырашае пайсці з атрада, а гэта значыць — стаць здраднікам. І пачынаецца дyleма чалавека, які апынуўся на ростанях. Князеў паспрабаваў нават сысці ў любоўную гісторыю, але ад Быкава нікуды не ўцячэш... Зося не гатова здрадзіць, хлопец яе шантажуе. Да гэтага часу памятаю вельмі яркі фінал: на заснежаным полі яны разыходзяцца, і ён страляе ёй у спіну. Яна падае, але падмае галаву і бачыць здалёк, як ён сыходзіць... А калі ён вяртаецца, яе ўжо няма. Тут мы адыходзім у прыпавесць, у нейкую метафарычную плоскасць, што ўласцівая прозе Быкава. Не ўсім рэжысёрам удаецца гэта. Фільм

заканчваецца знакам пытання: дзе яна? Як быццам узнеслася да неба. Але справа нават не ў гэтым, а ў тым, што чалавек застаецца сам-насам са сваім сумленнем. Фільм неадназначны, у перабудовачныя гады ён паставіў складаныя пытанні: куды ісці? На якія ідэі абапірацца чалавеку? На аснове чаго будаваць жыццё далей?

Вядома, у 90-я гады XX стагоддзя адной з кульмінацый другой хвалі стала карціна вельмі неадназначная ў плане экранізацыі прозы Быкава. Кажуць, што ён прызнаваў «Узыходжанне» Ларысы Шэпіцкі. І цяпер, пераглядаючы гэтую карціну, сапраўды бачыш нейкую міфалагічную, нават біблейскую жорсткасць у вызначэнні персанажаў. Наш час, магчыма, мае патрэбу ў разважаннях. Але для таго часу — а гэта канец 1970-х — фільм Ларысы Шэпіцкі быў эталонам стылю. Дык вось, у фільме «На чорных лядах» 1995 года рэжысёр Валерый Панамароў таксама імкнуўся паставіць пытанні жорстка і стварыў нейкі абагульнены вобраз гісторыі. У аснову карціны леглі два апавяданні, якія Васіль Уладзіміравіч напісаў у 1990-я гады. Было адчуванне, што тут дамінуе плакатная стылістыка — чорна-белая. Гэта, безумоўна, спроба стварэння прыпавесці на аснове гістарычнага матэрыялу. Восем чалавек пасля няўдалага паўстання вырашаюць скончыць жыццё самагубствам. Гэта ўжо выклікае вялікае пытанне, бо беларусы, як мы адзначалі, былі выхаваны на трывалых хрысціянскіх традыцыях. Што прымірае з гэтым фільмам і з апавяданнямі Быкава? Тое, што камандзір бласлаўляе на жыццё самага малодшага з удзельнікаў групы, практычна падлетка. Юны хлопец, які не акрэп духоўна, хавае паплетнікаў і са слязамі вяртаецца да сваіх. На мой погляд, гэта вельмі жорстка, але не пераканаўча, таму што сітуацыя даведзена да тупіка.

Трэцяя хваля: сімвалічная шматзначнасць

— Безумоўна, трэба сказаць пра фільм «У тумане» — гэта трэцяя хваля цікавасці да прозы Быкава ў кіно, ужо ў XXI стагоддзі. Цікавасць застаецца, нягледзячы на тое, што рэжысёры цяпер баяцца экранізацыі такога складанага матэрыялу. Але фільм «У тумане» быў адзначаны на многіх прэстыжных кінафестывалях. У галоўнай ролі абходчыка Сушчэны здымаўся малады акцёр Уладзімір Свірскі, які дзякуючы гэтай працы атрымаў наймагутнейшы штуршок для прафесійнай дзейнасці. Тут ён вельмі тонка паказаў свайго героя, які аказваецца ў немагчымай сітуацыі — тут ёсць працяг асноўнай быкаўскай ідэі. Партызаны аб’яўляюць Сушчэню здраднікам, з-за якога, лічыцца, загінулі іншыя людзі. Фашысты яго адпусцілі, але партызаны прыходзяць да яго ў дом і гатовыя здзейсніць смаротны прысуд. Мы назіраем за блуканнямі трох чалавек у лесе, у тумане. У выніку Сушчэня цягне аднаго партызана на сваім гарбе і прыходзіць да фіналу — а ён шматзначны...

Калі знясілены Сушчэня з позіркам зацкаванага чалавека сядзіць паміж двух партызан, то ён нагадвае Хрыста на Галгофе. На мой погляд, гэта карціна вельмі хрысціянская па сутнасці. Яшчэ і гук стварае пэўны фон. Мне вельмі падабаецца, што фільм ідзе без музыкі. Шумавая партытура проста раскошная: адна яе частка антрапагенная (чалавечая гаворка, дыханне, уздыхі, усхліпы), а яшчэ адна частка — прыродныя гукі. Тэхнагеннасць і цывілізацыя (цягнік, зброя) змяняюцца прыродным асяроддзем, куды героі паступова сыходзяць. Потым знікае і чалавечая прырода ў гуках, і застаецца толькі рып асіны. Асацыяцыі вельмі магутныя. І фільм сур’ёзны, патрабуе суперажыванняў і разважанняў. Што яшчэ раз звяртае нас да больш глыбокага прачытання творчасці Быкава: ён заўсёды актуальны, і не толькі таму, што людзі не змаглі выкараніць вайну як з’яву. Яшчэ і таму, што ён бачыў, цудоўна разумее сутнасць розных людзей у крайнія моманты жыцця і паказваў вобраз чалавекалюбства, на якім трымаецца наш свет. Таму я лічу, што трэцяя хваля цікавасці да Быкава ў кіно апеллюе да фільма «Узыходжанне» Ларысы Шэпіцкі.

Ці будзе чарговая хваля? Магу сказаць, што ў моладзі ёсць цікавасць. У 2017 годзе з’явілася кароткаметражная ігравая стужка «Бацька», знятая маладым рэжысёрам Ігарам Васільевым, якая працягнула традыцыі найлепшых фільмаў паводле прозы Быкава. У ёй паказана беларускае сяло, куды прыходзяць фашысты. Бацька бярэ на сябе грэх гібелі людзей замест сына — такім чынам ён ратуе сваіх дзяцей ад ганьбы. Падаецца, што ў гэтай карціне нібыта нічога новага няма, але гэта цікавасць да тых падзей, памяць аб якіх жыве ў Беларусі, у тым ліку дзякуючы літаратуры.

Гутарыла Ларыса ЦІМОШЫК

На мове арыгінала — шэдэўры

Засталася не так шмат лета — хутка пачнецца чарговы тэатральны сезон, адкрываюцца новыя выстаўкі, адбудуцца традыцыйныя фестывалі. А пакуль ахвотных радуюць праекты з шэдэўрамі кіно, ініцыяваныя ў Мінску. Так, працягваецца «Жывая музыка кіно» Заслужанага калектыву Беларусі Дзяржаўнага камернага аркестра — у кінатэатры «Цэнтральны» ў суправаджэнні ансамбля салістаў пройдуць паказы нямых кінакамедый Бастэра Кітана «Каледж» (16 жніўня) і «Шэрлак Малодшы» (30 жніўня). Музыку для кінастужак напісаў даўні сябар аркестра — амерыканскі піяніст, дырыжор і кампазітар Стывен Прутсман. Тым часам #Cinemascopeshhh 2023, а гэта кінапаказы ў дварыку Музея-майстэрні Заіра Азгура, прапаноўвае бяшумнае кіно пад адкрытым небам. Дапамагаюць у такой справе бесправдныя навушнікі.

Сёлетні #Cinemascopeshhh пачаўся 25 ліпеня з камедыі «Вакацыі спадара Юло» (1953) Жака Таці (сапраўднае імя Якаў Георгіевіч Тацішчаў), французскага сцэнарыста, акцёра і рэжысёра. Пазней глядачы паглядзелі мюзікл «Тыя, хто спявае пад дажджом» (1952, США) Стэнлі Донена і Джына Келі. 1 жніўня адбыўся паказ французскай меладрамы «Сябар маёй сяброўкі» (1987) Эрыка Ромера, а 4 жніўня — драмы «Унутры Льюіна Дэвіса» (2012) знакамітых амерыканцаў Ітана і Джоэла Коэнаў. На гэтым тыдні паспелі паказаць «Кэры» (1976), амерыканскі фільм жахаў Браяна дэ Пальмы.

Што цікавага чакае глядачоў? Сёння — «У джазе толькі дзяўчаты». Фільм 1959 года застаецца папулярны дагэтуль. Меладрама, камедыя, крымінал — стужка амерыканца Білі Уайлдэра вельмі палюбілася глядачам па ўсім свеце. Здавалася б, няхітры сюжэт: чыкагскія музыкі Джо і Джэры выпадакова становяцца сведкамі бандыцкай перастрэлкі

і ў тэрміновым парадку бягуць на цягніку ў Фларыду, прыкінуўшыся жанчынамі. Цяпер яны — Джозэфіна і Дафна, новенькія інструменталісткі жаночага джаз-бэнда. Да часу іх маскіроўка спрацоўвае. Але неўзабаве з'яўляецца поўная любасці салістка... Яе сыграла знакамітая прыгажуня Мэрылін Манро. У тым ліку дзякуючы ёй фільм здабыў такую папулярнасць.

15 жніўня для аматараў кіно падрыхтавалі прагляд фільма «На апошнім дыханні» (1963). Рэжысёр — Жан-Люк Гадар, французскі геній, якога не стала летась, 13 верасня. Кінарэжысёр, кінакрытык, акцёр, сцэнарыст, мантажор і кінапрадзюсар, ён стаяў каля вытокаў французскай новай хвалі ў кінематографіі, паўплываў на рэвалюцыю ў сусветным кінамастацтве. Драма «На апошнім дыханні» распаўядае пра маладога і саманадзейнага Мішэля Пуакера, які зарабляе на жыццё крадзяжамі дарагіх машын. Пра наступствы ён не

разважае. Але аднойчы, па дарозе ў Парыж, герой забівае паліцэйскага без асаблівай прычыны. Сёння для многіх сюжэт стужкі, героі, кампазіцыя і асабліва рух камеры робяць яе дзівакаватай, няскладнай, цяжкай для ўспрымання. Прыкладна такой яна падавалася масаваму глядачу і ў перыяд прэм'еры. Але падыходы, блізкія Гадару, новаўвядзенні, якія аўтар прыўнёс і ў гэты фільм, паўплывалі на самое развіццё мастацтва.

22 жніўня адбудзецца паказ амерыканскага фантастычнага фільма «Чужы»

(1979) Рыдлі Скота. Для многіх глядачоў фільм застаецца невядомы з-за тэматыкі і жахаў на экране. Зноў жа — далёкая будучыня, касмічны карабель, нязнаныя планеты, разгубленыя астранаўты, прадметы, якія па выглядзе нагадваюць гіганцкія коканы, — зачын адпужвае вялікую колькасць глядачоў, але, як падказваюць кінакрытыкі на працягу дзесяцігоддзяў, тыя баяцца дарэмна.

29 жніўня арганізатары прапануюць трылер «Ззянне» Стэнлі Кубрыка. Амерыканскі фільм 1980 года зняты па матывах аднайменнага рамана Стывена Кінга, які рэзка негатыўна выказваецца аб гэтай версіі «Ззяння», бо рэжысёр не проста перарабіў увесь сэнс рамана, але яшчэ і адпрэчыў сцэнар самога аўтара (той напісаў адаптацыю ў суаўтарстве з іншым пісьменнікам — Даян Джонсан). Стэнлі Кубрык амаль цалкам выключыў з апавядання ўсю містыку — яго цікавіла не ўварванне зданяў у рэалістычны побыт амерыканцаў з сярэдняга класа, а вар'яцтва, у якое герой павольна апускаецца, апынуўшыся ў пушце і цішыні гатэля. Захапляе?

Дарэчы, усе фільмы праекта #Cinemascopeshhh 2023 дэманструюцца на мове арыгінала з рускімі субтытрамі. Паказы праходзяць пад адкрытым небам, таму рэкамендуецца браць з сабой цёплае адзенне ці пледы. Вядома, што ў выпадку неспрыяльнага надвор'я сеансы пераносяцца ў Скульптурную залу музея.

Яўгенія ШЫЦЬКА

Фільмы, на якіх мы выраслі

Беларускі кінематограф вядомы ўсяму свету **Б**стужкамі пра вайну. Так, фільм «Цераз могілкі» ўнесены ЮНЕСКА ў спіс 100 найбольш значных карцін на дадзеную тэму, а зняты ў капрадукцыі «Ідзі і глядзі» атрымаў Галоўны прыз журы I Міжнароднага кінафестывалю «Фестроя» ў Партугаліі і ўзнагароду ад ФІПРЭСІ на XIV Маскоўскім кінафестывалі. І гэта толькі малая частка міжнародных дасягненняў «Партызанфільма». Аднак глядачы не звяжваюць на той факт, што краіна славіцца і фільмамі для дзяцей. А калі яшчэ пра гэта казаць, як не падчас летніх канікул? «Прыгоды Бураціны», «Пра Чырвоную Шапачку», «Пітэр Пэн», «Казка пра Зорнага хлопчыка» таксама былі зняты студыяй «Беларусьфільм». Першыя дзве найбольш папулярныя сярод глядачоў, і не лішнім будзе нагадаць, якія акалічнасці суправаджалі здымачны працэс і прывялі да такога поспеху.

«Прыгоды Бураціны» (1976)

Карціна планавалася сцэнарысткай Інай Веткінай як пяцісерыйны мультфільм пра піянераў, якія трапілі ў казку. У змяненні сюжэта настаяў рэжысёр Леанід Нячаеў. У абноўленым варыянце Тата Карла зрабіў з гаварлівага палена хлопчыка, якога Ліса Аліса і Кот Базіліа завялі ў Краіну Дурняў. Тут драўляны чалавечак знайшоў не толькі залаты ключык, але і сапраўдных сяброў.

Галоўную ролю выканаў Дзмітрый Іосіфаў, які спачатку быў зацверджаны на ролю Арлекіна. Другі рэжысёр распаўядаў, як упершыню ўбачыў будучага Бураціну. Гэта адбылося ў мінскім падземным пераходзе, дзе Уладзімір Паначэўны і прапанаваў падлетку ўдзельнічаць у здымках. Хлопчык адмахнуўся ад гэтай ідэі, але пазней яго ўсё-ткі ўдалося ўгаварыць. Актрысу на ролю Мальвіны таксама знайшлі выпадкова. Асістэнтка рэжысёра ехала ў цягніку з Масквы ў Мінск разам з Таняй Працэнкай і яе мамай. Дзяўчынка ўразіла кінематографістку артыстызмам.

Бюджэт фільма быў невялікі, а камп'ютарная графіка тады не з'яўлялася распаўсюджаным інструментам. Таму тэатр Карабаса-Барабаса зроблены з чатырох палак і мешкавіны, а гарлачык Чарапахі Тарцілы — з шын і паралону. Нос жа Бураціны насамрэч папярочны. Яго мянялі 45 разоў, з-за чаго ў некаторых эпізодах ён рознай даўжыні. Але ўсё гэта не перашкодзіла фільму стаць культовым.

Акцёры і здымачная група не шкадавалі сябе. Сцэна ў сажалцы з жабама, ролі якіх выконвалі юныя артысты, здымалася ў лістападзе. У Таццяны Працэнкі,

якая сыграла Мальвіну, падчас здымак выпалі малочныя зубы — чакаць, калі вырастуць карэнныя, часу не было, таму прыйшлося ўстаўляць штучныя. А Дзмітрыю Іосіфаўу для большай пераканаўчасці згалілі валасы і бровы, замест якіх наляплялі бутафорскія. Ужо не кажучы пра тое, што акцёр фактычна рызыкаваў жыццём у эпізодах з пабітым гарлачом і падвешваннем уніз галавой.

Нават пры такіх ахвярах карціна, на якой вырасла некалькі пакаленняў, магла не з'явіцца на свет. Цэнзурны не хацелі выпускаць казку ў пракат. Яе давялося пакінуць толькі праз тое, што яна ўжо была пастаўлена ў план навагодняга эфіру. І дзякуючы гэтаму сёння мы можам атрымаць асалоду ад песні «Бу-ра-ці-на!» ды ўдасталь пасмяяцца з таго, як Кот Базіліа скочваецца па лесвіцы.

«Пра Чырвоную Шапачку» (1977)

Сцэнарый двухсерыйнага фільма Іна Веткіна пісала спецыяльна для Тані Працэнкі, якая сыграла Мальвіну ў «Прыгодах Бураціны». Але незадоўга да пачатку працы актрыса атрымала траўму і адмовілася ад прапановы. У выніку на галоўную ролю Леанід Нячаеў зацвердзіў Яну Паплаўскую.

Здымалі карціну ў Беларусі, недалёка ад месца, дзе цяпер знаходзіцца этнаграфічны комплекс «Дудуткі». Акрамя таго, над стварэннем тэлеказкі працавала народная артыстка БССР Стэфанія Станюта, якая сыграла адну са злых старых.

Па сюжэце музычнай камедыі Старая Ваўчыца помсціць Чырвонай Шапачцы за смерць сына, даручаючы Ваўку злавіць дзяўчынку.

Ідэя фільма прыйшла да рэжысёра нечакана. Ён распаўядаў: «Калі мы здавалі «Бураціна», а гэта было пад

Новы год, Барыс Хесін, дырэктар творчага аб'яднання «Экран», выклікаўшы мяне ў свой кабінет, спытаў: «Што на наступны Новы год?» А я вазьмі ды ляпні: «Чырвоная Шапачка». Іна Веткіна, аўтарка сцэнарыя, мяне так за спіну ўшчыкнула, што сіняк застаўся». Жанчына не разумела, як з паўтары старонкі тэксту зрабіць сцэнарый для поўнаметражнага фільма, таму вырашылі здымаць не экранізацыю старой казкі, а працяг гісторыі.

Першапачатковы варыянт пад назвай «Нам не страшны шэры воўк» адрозніваўся ад знаёмага нам: у фінале галоўная гераіня ратавала сябе сама, асляпіўшы Ваўка сонечнымі зайчыкамі, а яе бабуля паўставала на экранах дамай у міні-спадніцы.

Падчас здымак узніклі неспадзяванкі. Напрыклад, з-за вялікай занятасці акцёраў уборы для іх герояў шылі без папярэдняй прымеркі, і большасць з іх убачылі сваю вопратку толькі на пляцоўцы. Усе засталіся задаволеныя касцюмамі, акрамя Ралана Быкава. Ён абурыўся, што на ботах Ваўка ёсць шпоры, а ў яго Паляўнічага няма. Ма стачка па касцюмах Людміла Гарохава ўспамінала: «Справа была ў лесе ў Смалявічах, і яшчэ адных шпор тут мы дастаць не маглі. Давялося спешна рыхтаваць машыну ў Мінск. У выніку ў Паляўнічага ў фільме ёсць шпоры, як і ў Ваўка. Хоць яны там, трэба сказаць, і не бачныя амаль».

Але, нягледзячы на цяжкасці, казка мела поспех. Яна падарыла цэламу пакаленню песню «У Афрыцы горы вось такой вышыні» і разуменне, што людзі часам не тыя, кім здаюцца.

***

На «Беларусьфільме» выйшлі таксама «Прададзены смех», «Рыжы, сумленны, закаханы», «Не пакідай...» і многія іншыя культавыя карціны. Гэта было некалькі дзесяцігоддзяў таму, але стужкі не трацяць актуальнасці. Застаецца спадзявацца, што студыя паўторыць былы гучны поспех.

Паліна НІКАЛАІДЗ

Простыя рэчы

Гомельскія музейшчыкі запрашаюць

Прыклад таго, як культурная музейная прастора адгукаецца, насычаецца ідэямі выставачных праектаў ад гарадскога асяроддзя, паказаў Гомель. У Гомельскім палацава-паркавым ансамблі адкрылася выстаўка «Посцілка: дэкаратыўнае вымярэнне». Нарадзілася яна з цікавасці жыхароў горада да натуральнага і, можна сказаць, бытавога працэсу з жыцця экспанатаў музейных фондаў.

Даць магчымасць «дакрануцца» да самабытнай творчасці вясковых ткачых — тканых посцілак і дываноў, якія прадстаўляюць шматгранны феномен беларускай культуры і частку культурнага кода нацыі. Такую задачу ставіць перад сабой выстаўка «Посцілка: дэкаратыўнае вымярэнне». Яна ўпершыню знаёміць наведвальнікаў з калекцыяй посцілак з уласнага музейнага фонду Гомельскага палацава-паркавага ансамбля, дзе захоўваецца звыш 100 экзэмпляраў тканых вырабаў.

— Ідэя зрабіць выстаўку ўзнікла год таму. Мы зразумелі, што посцілка — не проста элемент традыцыйнай культуры, але і надзвычай цікавы музейны экспанат, — глумачыць загадчык навукова-фондавага аддзела Гомельскага палацава-паркавага ансамбля Таццяна Зыгмантовіч. — Летась на тэрасе палаца, на газонах побач з ёй мы праводзілі так званую этнасушку: прасувалі, праветрывалі прадметы ткацтва з фондаў. Сталася так, што гэты працэс адкрыў для наведвальнікаў парку наш багаты тканы скарб.

Людзі здзівіліся прыгажосці саматканых посцілак, дыванкоў. Некаторыя былі нават, колькі каштуе паход на выстаўку, маючы на ўвазе сушку нашых тканых вырабаў, — узгадвае Таццяна Зыгмантовіч.

Асабліва крануў музейшчыкаў водгук на этнасушку жыхаркі Гомеля, якая звязалася з супрацоўнікамі і перадала ў музейную калекцыю посцілкі, што ткала яшчэ яе бабуля. Гамяльчанка перадала і свае дзіцячыя фота за гэтым заняткам разам з бабуляй.

Фотаздымак з ткачыхай — жыхаркай вёскі Сінічына Буда-Кашалёўскага раёна Еўфрасіння Міхайлаўнай Карлоўскай — цяпер дэманструецца на візітоўцы выстаўкі «Посцілка: дэкаратыўнае вымярэнне». У адной выставачнай зале прадстаўлена выкарыстанне посцілкі ў вясковым побыце: як захоўваліся

вырабы, для чаго выкарыстоўваліся, у другой — розныя дэкаратыўныя расшэнні. Тканыя дыванкі, напрыклад, упісаны ў геаметрычныя формы альбо змiksаваны па сценах залы, нібы паўнавартасныя карціны.

— Мы падкрэсліваем надзвычайную дэкаратыўнасць тканых посцілак. Кожная з іх — яркі, жыццесцвярджальны элемент, які ў вясковай хаце браў на сябе амаль усю ўвагу. Усе яны вельмі актыўныя па малюнках і арнаменты, —

таму стаяла задача спалучыць іх у адной зале так, каб яны дапаўнялі адна адну і не «спрачаліся», — раскрывае дэталі Таццяна Зыгмантовіч.

Яна нагадвае, што дэкаратыўнасць саматканых посцілак і дываноў прывяла да выкарыстання іх у беларускіх сем'ях як фонаў пры стварэнні знакавых фотаздымкаў, а гэта таксама ператварае ўзорыстыя вырабы ў культурны феномен.

— Калі рыхтавалі выстаўку, праз сацыяльныя сеткі звярнуліся да гамяльчан з просьбай даслаць сямейныя фотаздымкі на фоне посцілак і дыванкоў. Вядома ж, гэты элемент аздаблення жытля быў раней асабліва папулярны як фотафон. На шчасце, людзі адгукнуліся, даслалі фатаграфіі і такім чынам дапамаглі ў падрыхтоўцы.

У залах прадстаўлены посцілкі, якія захоўваюцца ў музейных фондах Гомельскага палацава-паркавага ансамбля. Гэты скарб — здабытак супрацоўнікаў музейнай установы з экспедыцый 1970—1980-х гадоў. Таксама дэманструюцца прадметы ткананага мастацтва, перададзеныя жыхарамі Гомельшчыны ў музей у розныя гады. Самыя старэйшыя па ўзросце посцілкі — 1938 года, самыя маладыя — пачатку 1980-х. Тут сабраны тканыя вырабы амаль з усіх раёнаў Гомельскай вобласці і Краснапольскага раёна Магілёўшчыны.

Наталля КАПРЫЛЕНКА
Фота аўтара

зваротная сувязь

Жыццё — не толькі тэатр

Канал «Культура» Беларускага радыё запрашае слухачаў літаратурна-мастацкіх і пазнавальных праектаў. Перадача «Адным штрыхом» з вершамі беларускіх аўтараў выходзіць па буднях у 07:20, 13:25 і 18:10. Праграма «Радыесерыял» гучыць з панядзелка да пятніцы ў 8:45 і 18:45 і прапануе старонкі аповесці Таісы Бондар «Час, калі нас любілі».

Праграма «Літаратурная анталогія» па буднях у 14:15, 22:30 прапануе старонкі рамана Уільяма Сомерсета Моэма «Тэатр». У «Радыебібліятэцы» ў панядзелак — пятніцу ў 11:00, 20:30 слухайце твор Якуба Коласа «Новая зямля». У 20:30 па суботах выходзіць перадача «Літаратурныя гісторыі», дзе гучаць апавяданні беларускіх і замежных аўтараў.

У праекце «Прачулым радком» у суботу і нядзелю ў 12:05 і 18:50 прагучаць вершы Паўла Марціновіча.

Змест перадачы «Радыетэатр плюс» у суботу і нядзелю (пачатак эфіру ў 21:30) складуць дзве часткі радыеспектакля «Сэрца на далоні» паводле аднайменнага рамана Івана Шамякіна. У «Дзіцячым радыетэатры» ў выхадныя

ў 10:05 юныя слухачы пачуюць радыеспектакль «Галёшы шчасця» па аднайменнай казцы Ханса Крысціяна Андэрсэна, пастаноўку «У гасцях у казкі» паводле твораў Рэдзьярда Джозэфа Кіплінга і «Казку пра смелага вожыка» Алеся Якімовіча.

Юным прыхільнікам мастацкага вяшчання канал «Культура» прапануе з панядзелка да пятніцы чытанні ў межах праекта «Дасціпныя. Нястомныя. Кемлівыя». У гэтыя дні выходзіць твор Наталлі Бучынскай «Квафея, Кваканцыя і «жабіны вочкі»». Штогучар у 21:00 для маленькіх прапануецца «Вячэрняя казка».

Публіцыстычны суботні праект «Кнігарня» пазнаёміць з літаратурнымі падзеямі, навінкамі беларускіх выдавецтваў.

У нядзелю радыеверсія тэлеперадачы «Суразмоўцы» Навума Гальперавіча прапануе сустрэчу з калекцыянерам Ігарам Сурмачэўскім. Новы выпуск праекта гэтага аўтара «Літаратура на радыё» прагучыць у чацвер у 08:15 і 13:30.

У праграме магчымы змены. Расклад перадач канала «Культура» даступны на сайце і ў сацыяльных сетках.

13 жніўня — 110 гадоў з дня нараджэння Анатоля Багатырова (1913—2003), беларускага кампазітара, педагога, заслужанага дзеяча мастацтваў БССР, народнага артыста Беларусі.

13 жніўня — 70-гадовы юбілей адзначае Людміла Гатальская (1953), беларуская мастачка дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва.

14 жніўня — 90-годдзе святкуе Леанід Свездэль (1933), беларускі кампазітар.

15 жніўня — 105 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Кульваноўскага (1918—2003), беларускага мастака тэатра, графіка, жывапісца.

15 жніўня — 70-гадовы юбілей адзначае Аляксей Панцюк-Жукоўскі (1953), беларускі жывапісец.

16 жніўня — 95 гадоў з дня нараджэння Аляксея Бяляева (1928—1990?), беларускага акцёра, рэжысёра, заслужанага работніка культуры Рэспублікі Беларусь.

16 жніўня — 95 гадоў з дня нараджэння Браніслава Спрыначана (1928—2008), беларускага паэта, перакладчыка.

16 жніўня — 90 гадоў з дня нараджэння Віталія Чацверыкова (1933—1983), беларускага кінарэжысёра, заслужанага дзеяча мастацтваў БССР, народнага артыста Беларусі.

16 жніўня — 80-гадовы юбілей святкуе Дзмітрый Бабкін (1943), беларускі мастак-афарміцель.

17 жніўня — 95 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Мацвеенкі (1928—2021), беларускага паэта.

18 жніўня — 85-годдзе святкуе Юрый Любімаў (1938), беларускі мастак дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва.

18 жніўня — 75-годдзе адзначае Мікалай Кулеш (1948), беларускі жывапісец.

18 жніўня — 70-годдзе адзначае Аляксандр Папоў (1953), беларускі акварэліст.

Каляндар падрыхтаваны
БДАМЛІМ

Выходзіць з 1932 года

Заснавальнікі:
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь,
грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў
Беларусі», рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова
«Выдавецкі дом "Звязда"»

Галоўны рэдактар
Аляксей Іванавіч ЧАРОТА

Рэдакцыйная
калегія:
Алесь Бадак
Дзяніс Барсукоў

Віктар Гардзей
Уладзімір Гніламедаў
Воўльга Дадзіёмава
Алесь Марціновіч

Вячаслаў Нікіфараў
Мікалай Чаргінец
Іван Чарота
Іван Штэйнер

Адрас рэдакцыі:
Юрыдычны адрас:
220013, Мінск,
вул. Б. Хмяльніцкага, 10-а
E-mail: info@zviazda.by

Адрас для карэспандэнцыі:
220034, Мінск, вул. Захарава, 19
E-mail: lim_new@mail.ru
Адрас у інтэрнэце: www.zviazda.by

Тэлефоны:
галоўны рэдактар — 325-85-25
адказны сакратар — 377-99-73
аддзелы крытыкі і бібліяграфіі;
прозы і паэзіі; мастацтва — 317-20-98
бухгалтэрыя — 311-17-16

Выходзіць раз на тыдзень
у пятніцу.

Падпісныя індэксы:
63856 — індывідуальны;
63815 — індывідуальны льготны
для настаўнікаў;
638562 — ведамасны;
63880 — ведамасны льготны.

Пасведчанне аб дзяржаўнай
рэгістрацыі сродку масавай
інфармацыі № 7 ад 10.12.2012,
выданае Міністэрствам
інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

Выдавец:
Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова
«Выдавецкі дом "Звязда"».
Дырэктар — галоўны рэдактар
Аляксандр Мікалаевіч КАРЛЮКЕВІЧ
Нумар падпісаны ў друку
10.08.2023 у 11.00
Ум. друку арк. 3,72
Наклад — 655

Друкарня Рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства
«Выдавецтва «Беларускі Дом друку»
ЛП № 02330/106 ад 30.04.2004
г. Мінск, пр-т Незалежнасці, 79/1. Індэкс 220013
Заказ — 1816
Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Рукапісы прымаюцца толькі ў электронным
выглядае (праграма Microsoft Word),
не вяртаюцца і не рэзюмуюцца.
Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць
з меркаваннямі аўтара публікацыі.
Аўтары нясуць адказнасць за факты, якія
прыводзяцца ў публікацыях, у адпаведнасці
з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь.

ISSN 0024-4686

